

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., професор
_____ Володимир СИБІРЦЕВ
«___» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти
на тему:
«Формування системи забезпечення фінансової безпеки
національного банківського сектору»

Виконала: здобувач вищої освіти 2 курсу, групи
ФС-22МЗ ОПП «Фінанси, банківська справа та
страхування» спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

_____ **Суворова Олена Олегівна**
«___» _____ 202__ р.

Керівник роботи: кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та
страхування

_____ **Коцюрба Ольга Юрївна**
«___» _____ 202__ р.

Рецензент: посада (за наявності)

_____ **ПІБ рецензента**

Рецензент: науковий ступінь, посада, вчене звання

_____ **ПІБ рецензента**

м. Кропивницький

Завідувачу кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Володимиру СИБІРЦЕВУ
здобувачки вищої освіти економічного
факультету групи ФС-22МЗ
(ОПП «Фінанси, банківська справа та
страхування спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»)
Суворової Олени Олегівни

ЗАЯВА

Прошу дозволити мені виконати кваліфікаційну роботу за другим (магістерським) рівнем вищої освіти на тему: «Формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору».

«30» червня 2023 р.

(підпис)

Погоджено:

Керівник кваліфікаційної роботи:

канд. екон. наук, доцент **Ольга КОЦЮРБА**

(підпис)

«30» червня 2023 р.

Завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування:

док. екон. наук, професор **Володимир СИБІРЦЕВ**

(підпис)

«30» червня 2023 р.

Центральноукраїнський національний технічний університет
Факультет Центр заочної та дистанційної освіти
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Ступінь вищої освіти магістр
Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма «Фінанси, банківська справа та страхування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
Володимир СИБІРЦЕВ

«__» _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
 НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
 ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
 ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Суворової Олени Олегівни

(прізвище та ініціали)

1. Тема роботи «Формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору»

(назва)

2. Керівник роботи Коцюмба О.Ю., канд. екон. наук, доцент

(прізвище та ініціали, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту 20.01.2024

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи

Метою дослідження являється поглиблення теоретико-методичних основ формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору, розробка методичних підходів та практичних рекомендацій із підвищення рівня фінансової безпеки банківського сектору в Україні.

Завдання: визначення сутності, чинників та загроз фінансової безпеки національного банківського сектору; визначення базису і дослідження стану формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору; аналіз чинників забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору; оцінка діяльності та забезпечення фінансової безпеки АТ КБ «Приватбанк»; визначення ключових напрямків удосконалення елементів та підсистем системи фінансової безпеки банківського сектору.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1			
2			
3			

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання плану дослідження	<i>жовтень 2023 р.</i>	
2.	Підбір та вивчення літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи	<i>жовтень 2023 р.</i>	
3.	Підготовка та подання керівнику: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - вступу та висновків	<i>листопад 2023 р. листопад 2023 р. листопад 2023 р. грудень 2023 р.</i>	
4.	Подання робочого варіанту роботи керівнику	<i>грудень 2023 р.</i>	
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	<i>грудень 2023 р.</i>	
6.	Нормо-контроль секретаря ЕК, перевірка на академічну доброчесність	<i>грудень 2023 р. – січень 2024 р.</i>	
7.	Відгук керівника	<i>грудень 2023 р. – січень 2024 р.</i>	
8.	Рецензування роботи. Підготовка документів, що подаються до ЕК (листи, довідки, інформаційний листок, висновок-виписка, опубліковані статті).	<i>грудень 2023 р. – січень 2024 р.</i>	
9.	Подання роботи завідувачу кафедри на допуск до захисту	<i>січень 2024 р.</i>	
10.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень завідувача кафедри.	<i>січень 2024 р.</i>	
11.	Подання роботи та супровідних документів до ЕК	<i>січень 2024 р.</i>	
12.	Захист роботи	<i>січень 2024 р.</i>	

Дата видачі завдання:

«04» вересня 2023 р.

(підпис керівника)

Коцюрба О.Ю.

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання:

«04» вересня 2023 р.

(підпис здобувача)

Суворова О.О.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Суворова О.О. Формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору. Рукопис.

Кваліфікаційна робота за другим (магістерським) рівнем вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Центральноукраїнський національний технічний університет, Кропивницький, 2024.

У роботі вирішено важливе наукове завдання з поглиблення теоретико-методологічних засад формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору національної економіки, розробки методичних підходів і практичних рекомендацій з підвищення рівня фінансової безпеки національного банківського сектору.

Комплексно проаналізовано практику забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору економіки. Визначено стан формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору. З'ясовані чинники забезпечення складових забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору економіки. Оцінено рівень забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору. Виявлені проблеми, недоліки й невирішені питання у забезпеченні забезпечення фінансової безпеки банківського сектору в Україні.

Визначені напрями формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору економіки. Визначені основні шляхи поліпшення підсистем та запропоновані підходи до оцінки і підвищення ефективності формування і функціонування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору. Доведено, що оцінка має отримуватися завдяки проведенню аудиту системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору, кількісної оцінки її рівня на основі з'ясування системи відповідних індикаторів та їхніх порогових значень.

Ключові слова: банківський сектор, фінансова безпека, фінансова безпека банківського сектору, чинники і загрози фінансовій безпеці банківського сектору, система забезпечення фінансової безпеки банківського сектору.

ANNOTATION

Suvorova O.O. Development of a system for ensuring the financial security of the national banking sector. Manuscript.

Qualification work on degree of the second (master's) level of higher education in the specialty 072 «Finance, banking and insurance». – Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky, 2024.

The work solves an important scientific task to deepen the theoretical and methodological foundations system for ensuring the financial security of the national banking sector, and to develop methodological approaches and practical recommendations for improving the level of the financial security of the national banking sector.

The author comprehensively analyzed the practice of ensuring financial security of the national banking sector in Ukraine, determined the level of development of the system ensuring of the financial security of the national banking sector, clarified the factors which influence the ensuring the components of the financial security of the national banking sector, evaluated the level of financial security of domestic, and identified the problems, shortcomings and unresolved issues in ensuring financial security of the national banking sector in Ukraine.

The directions for development of the system for ensuring of the financial security of the national banking sector were determined. The author identified the main ways to improve the subsystems and offered approaches to evaluation and increase of efficiency of development and functioning of system ensuring of the financial security of the national banking sector. It is proved that the assessment should be received by auditing the system ensuring of the financial security of the national banking sector, conducting quantitative assessment of its level based on the elucidation of the system of relevant indicators and their threshold values.

Key words: banking sector, financial security, financial security of the banking sector, factors and threats to the financial security of the banking sector, the system of ensuring the financial security of the banking sector.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ	8
1.1. Значення та складові фінансової безпеки національного банківського сектору	8
1.2. Загрози, чинники фінансової безпеки національного банківського сектору та її оцінювання	16
1.3. Основи формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ	31
2.1. Сучасний стан створення системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору	31
2.2. Аналіз чинників забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору	37
2.3. Оцінка діяльності і забезпечення фінансової безпеки АТ КБ «Приватбанк»	48
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ	55
3.1. Ключові напрямки удосконалення елементів та підсистем системи фінансової безпеки національного банківського сектору	55
3.2. Підходи до оцінки та підвищення ефективності формування та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору	67
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Національним банківським сектором (далі – БС) контролюється значний обсяг грошових коштів, забезпечуються їх акумулювання, розподіл, перерозподіл та використання, відіграється істотна роль в відтворювальних та трансформаційних процесах і соціально-економічному розвитку країни.

Оптимізація функціонування та поступального розвитку БС в більшій мірою обумовлюються станом та рівнем фінансової безпеки (далі – ФБ) БС. Відсутність концепції безпеки національного БС та комплексності і системності її забезпечення, а також достатньо досвідчених фахівців в цій сфері; широке запровадження фінансових інновацій; підвищення значущості БС в сприянні економічному зростанню і поліпшенню соціальних стандартів та власне глибини його проникнення у національну економіку; структурна і функціональна трансформації БС; надмірна державна участь в капіталах комерційних банків (далі – КБ) України; розвиток інтеграційних та глобалізаційних процесів; поява нових загроз функціонуванню окремих КБ зокрема та банківській сфері загалом; велика тінізація банківської діяльності обумовлюють необхідність усе більшої уваги до ФБ БС та формування дієвої, ефективної системи її забезпечення.

Однак, в Україні повноцінна система забезпечення ФБ БС сьогодні відсутня, тому логічно незавершеними залишаються практичні кроки в даній сфері.

Проблематика ФБ БС і її окремих складових широко представлена в працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: Алінська А. (Alińska A.), Баранєські Б. (Baraniecki B.), Іваніч-Дроздовська М. (Iwanicz-Drozowska M.), Кіл К. (Kil K.), Масюкевич П. (Masiukiewicz P.), Артеменко Д., Барановський О., Барилюк М., Болгар Т., Васильчик С., Васильчишин О., Вовк В., Вовчак О., Вовченко Р., Дубровін О., Єрмошенко М., Коваленко В., Крупка І., Ніколаєнко Ю., Пантелєєва Н., Підхомний О., Пластун О., Побережний С., Пшик Б.,

Светлова В., Славкіна М., Соколов Ю., Соловаров А., Хуторна М., Шиян Д., Штаєр О.

Однак, проблематика формування дієвої, ефективної системи забезпечення ФБ національного БС в наявних наукових працях розглядається тільки фрагментарно. Недостатньо дослідженими так і залишаються питання визначення сутності системи забезпечення ФБ національного БС та її окремих елементів і складових, забезпечувальних підсистем; визначення підходів щодо її формування та обґрунтування інструментарію забезпечення ФБ національного БС.

Тобто, значущість та недостатнє опрацювання і розгляд проблематики формування системи забезпечення ФБ національного БС обумовили актуальність дослідження, визначили його мету та завдання.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження являється поглиблення теоретико-методичних основ формування системи забезпечення ФБ національного БС, розробка методичних підходів та практичних рекомендацій із підвищення рівня ФБ БС в Україні.

Відповідно до поставленої мети в кваліфікаційній роботі сформульовані наступні завдання:

- визначити сутність ФБ національного БС;
- виявити чинники та загрози ФБ національного БС;
- визначити базис формування системи забезпечення ФБ національного БС;
- дослідити стан формування системи забезпечення ФБ національного БС;
- проаналізувати чинники забезпечення ФБ національного БС;
- оцінити діяльність та забезпечення фінансової безпеки АТ КБ «Приватбанк»;
- визначити ключові напрямки удосконалення елементів та підсистем системи ФБ національного БС;
- сформулювати підходи щодо оцінки та підвищення ефективності формування та функціонування системи забезпечення ФБ національного БС.

Об'єктом дослідження виступають процеси забезпечення ФБ національного БС.

Предметом дослідження являються теоретико-методологічні основи, методичні підходи і практичні аспекти забезпечення ФБ національного БС.

Методи дослідження. Теоретико-методологічним базисом дослідження виступили теорії фінансів, управління, систем, грошей та кредиту, банківництва; закономірності ринкової економіки та формування конкурентного середовища у БС, банківське безпекознавство, закони діалектики, причинно-наслідкові зв'язки процесів та економічних явищ. В роботі використано системний підхід і застосовано такі загальнонаукові та специфічні методи, як: методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, логічного узагальнення, типології, монографічний, наукової абстракції – для визначення поняття та складових ФБ національного БС; загроз та чинників, які її зумовлюють; основ формування системи забезпечення ФБ національного БС; історичний, графічний, діалектичний, компаративного, структурного аналізів, групувань – для оцінювання стану створення системи забезпечення ФБ національного БС; експертних оцінок, стратегічного аналізу, аналогій – для визначення напрямків вдосконалення формування та функціонування системи забезпечення ФБ національного БС. Інформаційною базою дослідження виступили законодавчі та нормативні акти, які регламентують формування системи забезпечення ФБ національного БС, матеріали рейтингових агенцій, Національного банку України (НБУ), Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), Міністерства фінансів України, статистичні дані Державної статистичної служби України, наукові публікації із досліджуваної проблематики.

Наукова цінність одержаних результатів полягає подальшому розвитку і вдосконаленні теоретичних та методичних основ щодо формування системи забезпечення ФБ національного БС та КБ зокрема, а також у розробленні практичних пропозицій щодо удосконалення елементів та підсистем системи ФБ національного БС та КБ, зокрема, автором удосконалено підходи щодо визначення складових ФБ БС/КБ, в основу яких з огляду на їх розгляд покладено

класифікацію за функціональним призначенням БС, що уможливлює підвищення рівня убезпечення різноманітних аспектів функціонування БС/КБ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості впровадження в діяльність регулятора та комерційних банків підходів до оцінки та підвищення ефективності формування та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки в частині: визначення різновидів, критеріїв та показників такої ефективності, застосування схем та методів цієї оцінки.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення та наукові результати кваліфікаційної роботи були представлені на СХХХVІ Міжнародній інтернет-конференції «Зимові наукові читання – 2023» (м. Київ, 22.12.2023 р.).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота містить зміст, вступ, основну частину, яка складається з трьох розділів, висновки, список використаних джерел та додатки. Робота викладена на 87 сторінках, містить 7 таблиць, 17 рисунків, 1 додаток. Список використаних джерел охоплює 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

1.1. Значення та складові фінансової безпеки національного банківського сектору

Теоретична незавершеність наукових дискусій щодо сутності фінансової безпеки національного банківського сектору (далі – ФБНБС) підтверджується відсутністю її сталого тлумачення. До прикладу, польська науковиця М. Іваніч-Дроздовська трактує фінансову безпеку як правове регулювання та саморегулювання, які мають за мету забезпечення фінансової стабільності та захисту інтересів учасників ринку, що використовують послуги фінансових посередників, а також установи, які контролюють виконання даних регуляцій [46]. Проте, хоч й існує підхід до трактування ФБ власне як комплексу заходів, та навряд чи правомірне ототожнення ФБ тільки із регулюванням та саморегулюванням, а також установами, які здійснюють контроль за виконанням регуляцій.

Дослідник О. Васильчишин проводить розгляд не ФБНБС, а ФБ банківської системи, яку трактує як такий динамічний стан всіх банківських установ країни (першого та другого рівня), який характеризується безперебійною реалізацією основних функцій, стабільністю взаємозв'язків, збалансованістю фінансових показників і грошових потоків, що дає можливість без втрат протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам для її фінансової стійкості, а також забезпечувати реалізацію фінансових інтересів країни [6, с.70-71]. Із такого тлумачення ознакою ФБНБС можна вважати стан всіх банківських установ, характерний безперебійною реалізацією основних функцій, стабільністю взаємозв'язків, збалансованістю фінансових показників і грошових потоків, що дає можливість без втрат протистояти внутрішнім і зовнішнім

загрозам. Але, на нашу думку, щодо фінансової стійкості правомірно говорити стосовно саме БС, так як банк першого рівня – центральний банк (далі – ЦБ) в принципі не може бути фінансово нестійким. Дану характеристику не можна робити подібною до ФБ, а необхідно розглядати як одну із ключових умов забезпечення останньої. І до того ж, ФБ як БС, так й банківської системи загалом повинні забезпечувати реалізацію фінансових інтересів не тільки держави, а також й інших економічних агентів.

Дещо спрощені трактування сутності ФБНБС наводяться Т. Лісіциною, яка наголошує, що ФБНБС полягає в виконанні комерційними банками таких основних функцій: посередницької та трансформаційної за умови мінімізації ризиків та загроз, найзначущою з яких виступає втрата капіталу [19, с. 77]; І. Пріхно, що розуміє під нею фінансовий стан БС, що сприяє ефективній роботі КБ і дозволяє якнайшвидше виявити та усунути потенційні загрози і мінімізувати ризики, що заважають їм розвиватися нормально та якісно виконувати свої функції [26, с. 101]; В. Соловйовим, який розглядає банківську безпеку держави (як складову її ФБ) як такий стан діяльності банківської системи держави, за якого забезпечуються: висока доступність і ефективне використання кредитних ресурсів банківських установ, перманентне кредитування реального сектору економіки, незалежність від учасників-нерезидентів банківського капіталу [39, с.80].

Ніколаєнко Ю. В. під ФБНБС вбачає економічне явище чи властивість, що характеризується поєднанням оптимальних параметрів фінансової стійкості та стабільності, фінансового потенціалу, надійності, ефективності функціонування, інвестиційної привабливості БС, що передбачає гарантування захисту фінансових інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз в поточному та довгостроковому періодах в контексті динамічної комплексної характеристики складових системи забезпечення ФБНБС [22]. Подібне тлумачення відображає усі змістовні складові досліджуваної властивості/ явища БС. Але, на нашу думку, фінансова безпека функціонування БС національної економіки обумовлюється не тільки зазначеними характеристиками, а також фінансовою автономією,

ліквідністю, незалежністю, платоспроможністю БС та не тільки захистом фінансових інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, а й ризиків і викликів в БС. До того ж, виникає запитання, як можливо поєднувати оптимальні параметри фінансової стійкості та стабільності, фінансового потенціалу, надійності, ефективності функціонування, інвестиційної привабливості БС, тоді як зазначені параметри власне виступають неодмінною передумовою для досягнення перелічених характеристик БС. Необхідним є уточнення характеру згадуваної ефективності функціонування БС.

Тобто, ФБНБС трактується як: здатність забезпечити фінансові інтереси, його конкретний фінансовий стан або стан фінансових відносин, захищеність, комплекс заходів, якість або ознака або властивість, економічне явище, умови та сукупність зазначених характеристик.

На нашу думку, під ФБНБС необхідно розуміти синтетичну категорію, яка: обумовлюється фінансовою автономією або незалежністю, платоспроможністю, ліквідністю БС, його фінансовими стійкістю або стабільністю, надійністю, соціально-економічною ефективністю функціонування, інвестиційною привабливістю;

при достатньому рівні завдяки запобіганню, нівелюванню чи мінімізації викликам, зовнішнім і внутрішнім загрозам та ризикам забезпечує додержання державних, національних, корпоративних та особистісних фінансових інтересів, впливає безпосередньо не тільки на ефективність та дієвість функціонування банківських установ, а також й їх контрагентів, клієнтів та інших економічних агентів;

відзначається таким станом фінансових відносин, який забезпечує прийнятні умови та необхідні ресурси задля розширеного відтворення і нарощування фінансового потенціалу БС, поетапного зростання секторів національної економіки та добробуту населення; таким станом БС, при якому коливання небажаних змін його окремих властивостей не нижче, не вище визначених порогових значень індикаторів (тобто, перебуває в їх межах);

за постійної просторово-часової адаптації КБ виступає інструментом забезпечення трансформації капіталу БС в кредити юридичним та фізичним особам, прямі та портфельні інвестиції;

являється результатом забезпечення збалансованості та стабільності фінансових потоків, критерієм, який характеризує фінансові стійкість та стабільність БС.

У сучасних умовах відсутнє й єдине бачення та розуміння класифікації різновидів ФБНБС, яка є дуже важливою для підвищення рівня менеджменту та формування ефективної і дієвої системи її забезпечення. Багато науковців фокусуються на дослідженні певних складових ФБКБ чи ФБНБС, а не загалом ФБНБС. Наприклад, Сидоренко В. [33] і Толстошеєва А. [43] досліджують безпеку кредитної діяльності та кредитного процесу КБ, а Соловаров А. [38] – боргову безпеку БС.

Вовченко Р. виділяє такі різновиди ФБНБС за ресурсно-функціональною спрямованістю: безпека ресурсоутворюючої складової функціонування БС, кредитна, депозитна, валютна, інфляційна, боргова, інвестиційна безпеки [7, с. 37]. Дубровіним О. цей перелік доповнюється: ФБ операцій БС із золотом і іншими дорогоцінними металами, факторингових операцій; дистанційного обслуговування; торгівлі банківськими послугами; андерайтингу; банківських гарантій [11, с.17].

Складові ФБНБС, на нашу думку, необхідно розглядати за їх ресурсно-функціональною спрямованістю та функціональним призначенням БС (рис. 1.1).

Враховуючи функціональне призначення БС, доцільно виділити наступні складові ФБНБС: безпека депозитної, інвестиційної, кредитної, платіжно-розрахункової, страхової, валютообмінної, брокерської, трастової діяльності, безпека управління фінансовими потоками та форм банківського обслуговування (онлайн, роботизованого, мобільного банкінгу, інтелектуальних крос-канальних інформаційних систем в хмарних сервісах порівняно із альтернативним кредитуванням (p2p-кредитування) та альтернативним фінансуванням (краудфандинг та краудінвестинг)), структурованих банківських продуктів.

Рис. 1.1. Складові ФБНБС

Джерело: складено автором

А за ресурсно-функціональною спрямованістю, доцільно виділяти ресурсоутворювальну недепозитного характеру, валютну, боргову, депозитну, майнову (захищеність грошових коштів, цінних паперів та інших активів), кредитну, інвестиційну, розрахункову, податкову, інфляційну, цінову безпеки БС та безпеку його доходів та витрат.

О. Васильчишин при цьому вважає, що такий розподіл ФБНБС на окремі складові включає тотожні категорії, так як ФБ ресурсоутворюючої складової БС має в себе включати депозитну безпеку, оскільки депозити і є ресурсами БС [6, с.106].

Однак, на нашу думку, правомірність виділення подібного різновиду ФБНБС, як ресурсоутворювальна недепозитного характеру, обумовлена тим, що формування ресурсної бази КБ здійснюється не тільки за рахунок депозитних, а і кредитних ресурсів (кредити з міжбанківського кредитного ринку, рефінансування центробанку), зовнішніх і внутрішніх облігаційних запозичень КБ, купівлі частини їх нерозподіленого прибутку та іноземної валюти.

З метою забезпечення комплексності та повноти аналізу функціонування БС необхідно виокремлювати і:

ФБ його інституційної складової через збільшення, зменшення кількості проблемних КБ;

ФБ угод та операцій, інструментів та банківських процедур, продуктів, стратегій розвитку;

міжнародну ФБНБС, яка обумовлена, які категорії КБ найбільші у ньому: нетто-кредитори чи нетто-позичальники за міжбанківськими операціями.

Класифікація різновидів ФБНБС загалом повинна мати вигляд (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Класифікація різновидів ФБНБС

Класифікаційна ознака	Різновиди
1	2
Статичність	функціонування, розвитку
Мета	стратегічна, тактична, спорадична (забезпечується одиничними заходами для вирішення конкретного завдання дотримання ФББС у конкретний момент)
Форма прояву	внутрішня, зовнішня
Характер поширення	локальна, глобальна, національна, регіональна, міждержавна, міжнародна
Соціальні наслідки	соціально позитивна, соціально нейтральна, соціально негативна, асоціальна
Ступінь міцності	досить міцна, міцна, послаблена, нестійка, підірвана
Поширеність	БС національної економіки, БС регіону
Ресурсно-функціональна спрямованість	ресурсоутворювальна недепозитного характеру; депозитна; кредитна; валютна; інфляційна; інвестиційна; боргова; податкова; розрахункова, цінова, майнова (захищеність грошових коштів, ЦП й інших активів), безпека доходів і витрат
Стан БС	передкризова, кризова, посткризова; звичайна, надзвичайна
Напрями діяльності	безпеки депозитної, кредитної, інвестиційної, платіжно-розрахункової валютообмінної, страхової, брокерської, трастової діяльності, операцій БС з золотом та іншими дорогоцінними металами; факторингових операцій; торгівлі банківськими послугами; надання банківських гарантій; андерайтингу; безпеки управління фінансовими потоками і форм банківського обслуговування (он-лайн, мобільного, роботизованого банкінгу, інтелектуальних крос-канальних інформаційних систем у хмарних сервісах порівняно з альтернативним кредитуванням (р2р-кредитування) й альтернативним фінансуванням (краудфандинг і краудінвестинг)
Вид фінансових інструментів	безпека акцій і облігацій, векселів, структурованих банківських продуктів

продовження табл. 1.1

1	2
Гарантування	гарантована, негарантована
Мотивація	вимушена, примусова, ініціативна
Ступінь повноти	абсолютна, цілісна, всеохоплююча, повна, часткова
Рівень достатності	достатня, недостатня, прийнятна, необхідна, гранична (порогова), надмірна
Рівень досягнення	базова, перехідна, підвищена
Реальність	дійсна, уявна
Стабільність	стабільна (безперервна, періодично відновлювана), нестабільна (епізодична, тимчасова)
Стан безпеки	фактична, очікувана, потенційна

Джерело: складено на основі [4, с.341; 7, с.37; 11, с.34] та напрацювань автора

З метою формування дієвої, ефективної системи забезпечення ФБНБС необхідні (рис. 1.2):

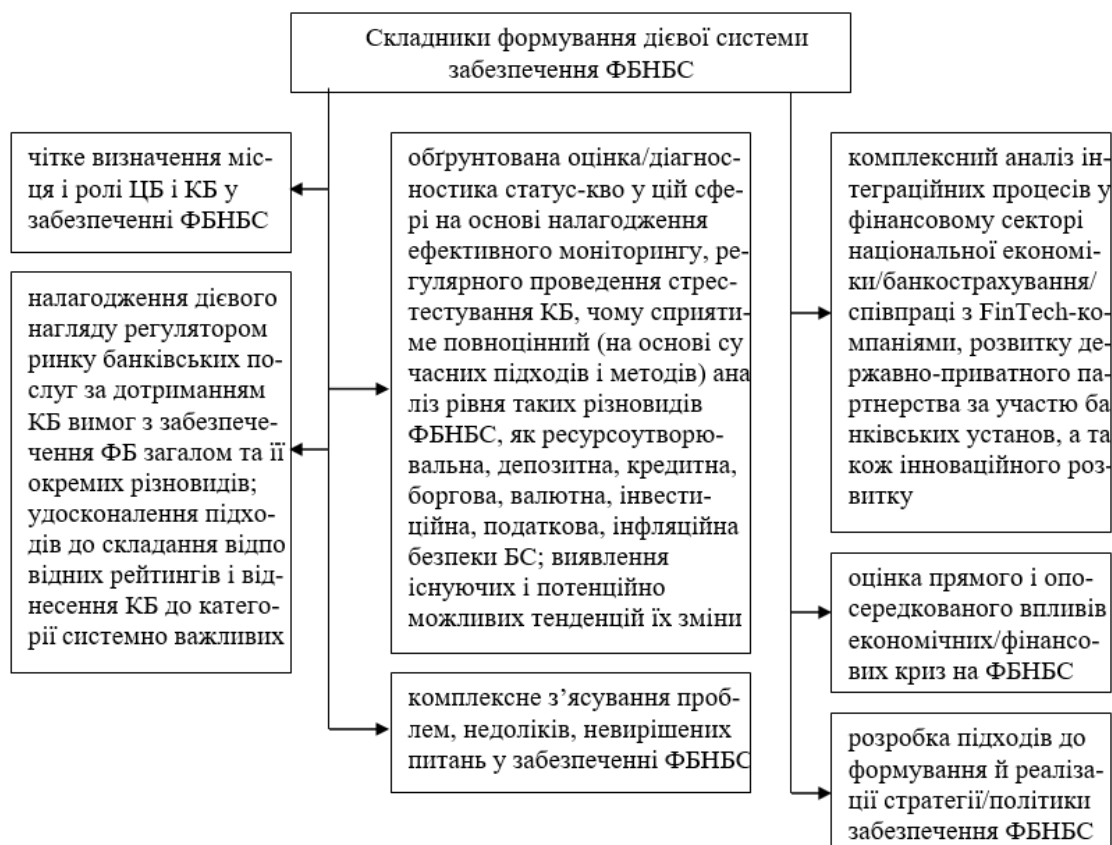

Рис. 1.2. Складники формування дієвої, ефективної системи забезпечення ФБНБС

Джерело: розроблено автором

налагодження регулятором ринку банківських послуг ефективного нагляду за додержанням КБ вимог із забезпечення ФБ загалом і її окремих різновидів;

чітке визначення місця та ролі ЦБ і КБ в забезпеченні ФБНБС;

комплексна оцінка інтеграційних процесів у фінансовому секторі національної економіки, співпраці з FinTech-компаніями, банкострахування, розвитку державно-приватного партнерства при участі банківських установ та інноваційного розвитку;

удосконалення підходів щодо складання відповідних рейтингів та віднесення КБ до категорії системно важливих, в тому числі, за рахунок виділення кількох категорій системної важливості, які ґрунтуватимуться на різних характеристиках системного ризику;

оцінка прямого та опосередкованого впливів фінансових, економічних криз на ФБНБС;

обґрунтована оцінка та діагностика статус-кво в цій сфері на підставі налагодження дієвого моніторингу, постійного проведення стрес-тестування КБ, чому буде сприяти повноцінний (за допомогою сучасних підходів та методів) аналіз рівня наступних різновидів ФБНБС: ресурсоутворювальна недепозитного характеру, боргова, депозитна, кредитна, податкова, валютна, інвестиційна, інфляційна безпеки БС; виявлення існуючих та потенційно можливих тенденцій щодо їх зміни;

комплексне визначення недоліків, проблем, невирішених питань в забезпеченні ФБНБС;

розробка підходів щодо формування та реалізації стратегії і політики забезпечення ФБНБС.

До того ж, крім визначення сутності та значення ФБНБС, необхідно з'ясовувати чинники, які її зумовлюють, та загрози їй, а також підходи щодо її виміру.

1.2. Загрози, чинники фінансової безпеки національного банківського сектору та її оцінювання

З метою формування дієвої, ефективної системи забезпечення ФБНБС необхідне чітке визначення чинників та загроз.

ФБНБС зумовлюється багатьма чинниками, зокрема:

станом корпоративної зовнішньої заборгованості КБ, що за умови нестабільності курсу національної валюти утворює суттєві ризики для усієї фінансової системи і загалом економіки [14, с.160-161];

внутрішньою та зовнішньою політичною і економічною стабільністю; ступенем концентрації активів КБ у різних державах або галузях промисловості; ступенем залежності БС від зовнішніх і внутрішніх джерел фінансування; структурою власності банківських установ [5, с.26];

зменшенням обсягів міжнародного кредитування, крахом платіжних систем, відмовою позичальників від платежів; падінням довіри клієнтів, диспропорціями у фінансовому стані та розвитку банків, низьким рівнем якості та ефективності банківського регулювання та нагляду і розвитку системи страхування вкладів, неефективним стратегічним прогнозуванням, непрозорістю банківської звітності, дефіцитом ресурсів, високими відсотковими ставками, нерозвиненістю моніторингу, низьким рівнем ризик-менеджменту, неефективним внутрішнім контролем; низьким рівнем визначення ранніх ознак кризових ситуацій; значним обсягом готівкового обігу, який обслуговує тіньову економіку; недостатнім розвитком сучасних банківських технологій, відсутністю довгострокових депозитів [21].

Серед чинників, які визначають рівень ФБНБС, Ю. Ніколаєнко виділяє антропоентропію, яка переважно зумовлюється рівнем компетенції та мотивації осіб, які приймають рішення щодо вибору методів, форм, важелів регулювання банківської діяльності, включаючи попереджувального, превентивного характеру. Він відзначає, що коли приймаються управлінські рішення, від яких залежить ФБНБС, виникає ймовірність появи помилок, які зумовлені так

називаним «людським фактором», а їх наслідки можуть спричиняти вагоме зниження рівня ФБНБС [22].

На погляд О. Барановського, на рівні ФБНБС позначаються [4, с.146-148]: рівень регулювання БС, тип грошово-кредитної політики, чинна в країні модель кредитування, модель грошової емісії, присутність на ринку банківських послуг країни іноземного капіталу, система заробітної плати, практика управління проблемною заборгованістю.

На ФБНБС, крім вищезазначених, на нашу думку, також можуть позначатися:

істотні обсяги вивезення коштів із країни;

координованість чи її відсутність фінансових та грошово-кредитних інструментів;

змішана організація грошового обігу в державі (національна – іноземна валюти);

превалювання в БС тих або інших бізнес-моделей КБ;

ринок криптовалют (через на анонімність учасників операцій з криптовалютами, що внаслідок цього унеможливорює протидію КБ відмиванню доходів, які отримані злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширенню зброї масового знищення; із розвитком даного ринку підриватиметься конкурентоспроможність БС, а з зростанням його коливань збільшуватиметься число неплатоспроможних клієнтів банків, які витрачатимуть банківські кошти на придбання криптовалюти);

технології розподілених даних (blockchain);

девалютизація балансів КБ;

втрати клієнтів КБ через різного роду пандемій чи кризи.

Формування дієвої, ефективної системи забезпечення ФБНБС неможливе без точного визначення небезпек, викликів, загроз та ризиків в цій сфері і їх ієрархії в структурі негативних проявів. Необхідно зазначити, що одностайності науковців щодо цього немає. Так, до прикладу, І. Сушкова розташовує дані компоненти в наступному порядку [41, с.12]: виклик → небезпека → загроза →

ризик, обґрунтовуючи це тим, що виклик виступає певною сукупністю явищ та процесів, які не впливають на рівень забезпечення безпеки у конкретний час, але за відсутності реагування на їх появу забезпечення високого рівня безпеки у подальшому є дуже проблематичним. А, отже, категорія «виклик» являється первинною складовою взаємозалежності «небезпека» ↔ «безпека». Науковиця вважає, що небезпеку необхідно розглядати як об'єктивно існуючу можливість негативного впливу, результатом якого виступе зниження рівня безпеки. Ключовою визначальною характеристикою категорії «небезпека» являється її потенційний характер, себто при настанні «загрози» небезпека пропадає як така. Загроза – це найбільш конкретна та безпосередня форма небезпеки у економічній сфері, сукупність негативних умов та чинників, які уможливають зниження рівня безпеки. Ризик же дослідниця тлумачить як можливість причинення збитку економічній системі при реалізації загрози безпеці.

З впевненістю можемо констатувати відсутність у сучасній економічній літературі однозначного трактування сутності загроз ФББС та їх різновидів, що спричиняє складнощі опрацювання дієвих підходів щодо формування системи забезпечення ФБНБС. Наприклад, І. Крупка наголошує, що ФБНБС загрожують загальна неплатоспроможність суб'єктів господарювання; недостатня адаптація БС до перманентних змін умов ринку; споживчий менталітет громадян; зростання злочинності; нестабільність їх фінансового стану; недостатнє правове регулювання банківської діяльності чи професійного рівня частини керівного складу та працівників КБ [17, с.170-171].

Вовченко Р. відмічає, що дослідниками не враховується наявність наступних значущих загроз ФБНБС [8, с.81-82]: невідпрацьована система рефінансування центральним банком КБ; надмірне орієнтування регулятора ринку банківських послуг нереальним для українських реалій вимогам МФО; скупка акцій та боргів КБ небажаними фізичними та юридичними особами; недосконала організація контролювання банківськими установами за структурою кредитного та інвестиційного портфелів за ризикованістю та

дохідністю; загрози зі сторони сегменту небанківських фінансових установ; надлишкова ліквідність.

О. Васильчишин виділяє чотири блоки загроз БС в процесі євроінтеграції [6, с.273]: неконкурентоспроможність вітчизняного БС у порівнянні з європейським БС; відсутність нормативно-правового забезпечення ФБ українського БС; неефективність регулятивної політики НБУ у порівнянні з європейськими регулятивними заходами стосовно стимулювання кредитної активності КБ; неготовність українського БС сприйняти реформи з метою посилення глобальних правил щодо капіталу та ліквідності (Базель III).

На наш погляд, поряд з вищезазначеними, доцільно виокремлювати також наступні загрози ФББС:

розвиток дефляційних процесів в національній економіці (при яких знижується рівень цін на банківські послуги, операції, продукти, погіршення економічних умов діяльності контрагентів, клієнтів банківських установ);

відсутність чіткого встановлення довгострокових перспектив розвитку банківського бізнесу;

високий рівень монополізації у БС національної економіки;

високий рівень інфляції (при якому одержувані БС доходи знецінюються через купівельну спроможність одержаних коштів і КБ зазнають реальних утрат);

зростання кількості та обсягу несанкціонованих операцій із використанням платіжних карток і кібератак;

неправильний вибір виду ЦП для інвестування, способу владання капіталу; загроза втрат БС від біржових угод;

можливість мати платіжну систему поза БС при використанні криптовалют, що збільшує масштаби тіньової економіки;

деструктивна соціальна інженерія (психологічне впровадження інформації та зміна внаслідок такого впровадження відповідних психологічних реакцій людей, таких як інтерес, звичка, довіра; методи управління поведінкою та

стимулювання суспільства, включно із політичним впливом при корекції соціальних установок під час формування суспільної думки [32]).

До того ж, при порушенні стійкості БС, недостатньої технологічної розвиненості, недотриманні банківської безпеки, банківська система може стати загрозою національній економіці [37].

В забезпеченні ФБНБС вагоме місце займає обґрунтована оцінка її рівня. Наприклад, О. Васильчишин виокремлює наступні чотири підходи щодо оцінки рівня ФБНБС [6, с.150-152]:

процесний – передбачається характеристика процесу забезпечення безпеки та спирається на розуміння ФБНБС як постійного процесу забезпечення стабільності його функціонування та створення можливостей з метою його розвитку, який знаходиться в певному зовнішньому оточенні, та схильний до внутрішніх змін. Оцінка ФБНБС фактично зводиться до визначення ефективності заходів із забезпечення ФБ;

функціональний – зосереджується на дослідженні та оцінці принципів співіснування та функціонування елементів ФБНБС як цілісної системи;

системний – оцінка ФБНБС передбачає систематизацію ключових кількісних параметрів її функціонування і визначення положення БС стосовно граничної межі безпеки і показником рівня ФБ виступатиме відстань від фактичного, поточного стану БС до граничної межі ФБ;

причинний (каузальний) – підґрунтям є розуміння ФБНБС як сукупності зовнішніх умов та факторів, які створюють небезпеку для функціонування БС і його фінансової стійкості.

В економічній літературі зустрічається і погляд на забезпечення ФБ на основі *ресурсно-функціонального підходу*, тоді як у його рамках вивчаються найважливіші фактори, які впливають на стан функціональних складових ФБ, досліджуються основні процеси, які впливають на її забезпечення, здійснюється аналіз розподілу, використання фінансових ресурсів, індикатори, які свідчать про рівень забезпечення, та пропонуються заходи із забезпечення ФБ [41].

Методологічний базис забезпечення ФБ у банківській сфері ґрунтується на кількісних та якісних методах оцінки. Напрямки дослідження повинні базуватися на розробленні економіко-математичних моделей, які враховують специфіку функціонування БС. В економічних дослідженнях графічні методи займають особливе положення, оскільки вони демонструють наочно функціональні залежності при побудові графіку у мережі координатної площини та характеризують динаміку об'єкта дослідження. Застосовуються найчастіше діаграми часових рядів, діаграми порівняння, графіки кореляційного поля. Рідше в дослідженнях використовуються методи аналітичних монограм і статистичних картограм [44].

Рівень ФБНБС, насамперед, визначається за допомогою оцінки основних економічних показників діяльності, якості кредитних операцій, достатності капіталу, ліквідності. Свого роду показником ФББС та ФБ фінансової системи країни загалом може бути структура ринку банківських послуг, так як відображає рівень довіри бізнесу та населення банківській сфері та уможливорює висновок про інвестиційний клімат та стабільність економіки в країні. Оцінка інтенсивності конкуренції БС базується на основі вивчення кредитів та інших розміщених коштів, активів, вкладів населення та капіталу. З цією метою визначають узагальнюючий показник – індекс Херфіндала-Хіршмана (ННІ), який дає можливість виокремлювати три типи ринків: висококонцентровані – за $ННІ > 0,18$; помірно концентровані – за $0,1 < ННІ < 0,18$; низькоконцентровані – за $ННІ < 0,1$ [36].

Для характеристики кредитної безпеки БС на підставі аналізу його кредитного портфеля необхідно зважати на коефіцієнти [18]: $K1$ (сума збитків за позиками / обсяг середньої заборгованості за позиками)*100% та $K2$ (сума збитків за позиками / загальний обсяг позик)*100%, які відображають ступінь своєчасності виконання зобов'язань за наданими позиками та рівень повернення наданих позик. В світовій практиці нормативним значенням цих коефіцієнтів являється рівень $\leq 2\%$.

У той же час, існує думка, що ФБНБС також визначається показниками стійкості, динамікою ключової ставки регулятора, рівнем інфляції [25].

Оцінка рівня ФБНБС, на нашу думку, повинна бути комплексною, а, значить, містити наступні методологічні підходи:

здійснення постійного якісного моніторингу щодо рівня ФБНБС і її окремих складових задля своєчасного виявлення і діагностики наявних та потенційно можливих ризиків, викликів, загроз, що зумовлюють цей рівень;

аналіз динаміки індикаторів ФБНБС за кілька років та відхилення від середнього значення за аналізований період;

індикативна оцінка рівня ФБНБС в загальному і її окремих складових та обґрунтування порогових значень визначених для даного індикаторів, що ґрунтуватиметься на проекційному підході та буде передбачати групування відібраних індикаторів за групами та проекціями, які враховуватимуть специфіку та структуру БС, сукупність фінансових відносин поміж учасниками ринку банківських послуг та аналіз відхилення фактичних значень індикаторів від їх порогових значень;

здійснення компаративного аналізу рівнів ФБНБС в загальному і її окремих складових в порівнянні з зарубіжними країнами;

оцінка фінансових надійності, стійкості, стабільності, гнучкості та доступності БС;

бальна оцінка ФБНБС, що ґрунтується на індикативному методі та застосуванні нормуючої функції та розподілі оцінок в залежності від виставлених балів за зонами безпеки;

оцінка ризик-апетиту БС, яка уможлиблює встановлення розміру ризиків, які він зможе взяти на себе із огляду на свої операційні та фінансові можливості із урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів на ринку банківських послуг, стану наявного ризик-менеджменту і існуючих фінансових обмежень;

рейтингові оцінки фінансового становища БС;

оцінка внеску БС в забезпечення ФБ держави

оцінка реакцій БС на екзогенні та ендогенні стресори з застосуванням методології когнітивного моделювання та моделювання поведінки БС при зміні внутрішнього та зовнішнього середовищ завдяки виділенню кількісних та якісних чинників, які характеризують його фінансовий стан ,а також аналізу наявних причинно-наслідкових зв'язків.

1.3. Основи формування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору

В науковій літературі існують різноманітні погляди щодо формування системи забезпечення ФБНБС. Наприклад, Р. Вовченко наголошує, що формування системи забезпечення ФБНБС повинно базуватись на розробленні концепції, тактики і стратегії її забезпечення із визначенням вимог до такої системи та принципів організації, об'єктів та суб'єктів, її мети та завдань, механізму забезпечення (методів, стимулів, важелів, інструментів) та забезпечуючих підсистем (організаційно-методичної, нормативно-правової, фінансової, кадрової, інформаційно-аналітичної, технологічної, моніторингової та контрольної). В першу чергу система забезпечення ФБНБС повинна бути динамічною та здатною адаптуватися до постійно змінюваних умов функціонування [2, с. 42].

Ніколаєнком Ю. пропонується структурно-функціональна концепція забезпечення саме ФБНБС з такими основними блоками [22]: формування, безпосередня реалізація та розвиток стратегії, із ідентифікацією завдань, цілей, сутності та послідовності дій моделювання розвитку із урахуванням потреб і вимог екзогенного середовища щодо забезпечення стабільності БС, що дає можливість оцінити деструктивний вплив екзогенного середовища, розробити заходи щодо нейтралізації загроз. Але, на нашу думку, даний підхід обмежує забезпечення ФБНБС тільки формуванням, реалізацією та розвитком його стратегії, що не враховує усю сукупність щільних зв'язків різноманітних економічних агентів, їх різних утворень та державних органів, секторів

національної економіки, існуючі розбіжності їх економічних та фінансових інтересів, а також не приймає до уваги саме деструктивний вплив ендогенного середовища діяльності БС.

Загалом, на нашу думку, можна погодитися із визначенням системи забезпечення ФБНБС, яке надає О. Дубровін та який розуміє під нею сукупність цілей та завдань, об'єктів та суб'єктів, використовуваних методів, важелів, індикаторів, фінансових інструментів, принципів, концепції та стратегії задля захисту національних інтересів загалом та зокрема інтересів учасників ринку банківських послуг; ідентифікації, моніторингу та оцінки викликів, зовнішніх та внутрішніх загроз; прогнозування та моделювання можливих дисбалансів, деструктивних подій та кризових явищ в БС; контролю ефективності використання фінансових ресурсів; розробки та реалізації превентивних та оперативних заходів із убезпечення БС [11].

Але, механізми формування та реалізації зазначених елементів системи забезпечення ФБНБС вимагають наступного обґрунтування.

Система забезпечення ФБНБС, на нашу думку, є:

комплексом оптимально альтернативних та скоординованих упереджувальних, поточних та коригувальних заходів правового і правозастосовного, економічного, ліцензійно-реєстраційного, фінансового, соціального, адміністративного, превентивного, протекціоністського, організаційного, інформаційно-аналітичного, управлінського, техніко-технологічного, освітнього, виховного, режимного, профілактичного та контрольного характерів із фінансового убезпечення КБ зокрема та БС загалом, економічних агентів, які ними обслуговуються чи на яких відображається стан ФБНБС, що робить неможливим порушення наявних міжсистемних зв'язків;

органічним поєднанням забезпечувальних (нормативно-правової, методичної, організаційної, інструментальної, інформаційно-аналітичної, обліково-звітної, управлінської, контрольно-діагностичної, інфраструктурної, прогностичної, кадрової, маркетингової, техніко-технологічної, соціально-психологічної, правоохоронної, фінансової, страхової, програмного

забезпечення, наукового супроводу,) підсистем, які постійно формуються на стійкому плановому підґрунті суб'єктами системи задля досягнення її цілей, реалізації поставлених завдань концептуального та стратегічного характеру за об'єктно-орієнтованим підходом щодо забезпечення ФБНБС (визначеними безпековими об'єктами із огляду на їх особливості, напрями розвитку, причинно-наслідкові зв'язки, значущість), використання необхідних методів, процедур, інструментів, важелів та стимулів, механізмів впливу, безпекових індикаторів, неодмінного додержання наріжних принципів убезпечення БС, його клієнтів та контрагентів, держави; своєчасного визначення викликів, загроз та ризиків в банківській сфері, запобігання та мінімізації, нейтралізації їх негативного впливу на діяльність БС і обслуговуваних ним економічних агентів.

Формування системи забезпечення ФБНБС вимагає створення таких умов діяльності БС, при яких: гранично мала можливість направлення фінансових потоків в незаконні сфери їх використання; безпечно функціонують всі елементи фінансово-кредитного механізму економічного зростання; до мінімуму зменшена можливість зловживання коштами; активно використовуються сучасні підходи до ризик-менеджменту і фінансові інструменти; БС виступає фінансово стійким і стабільним.

При цьому одним з різновидів системи забезпечення ФБНБС може виступити темпоральна система, яка є сукупністю економіко-правових і організаційних відносин та заходів із захисту від загроз із урахуванням чинника часу.

Дієвість, ефективність системи забезпечення ФБНБС, під якою автор вбачає її високу спроможність та результативність, обумовлюється охопленням нею усіх напрямів діяльності БС, тобто комплексністю.

Дубровін О. наголошує, що імперативами системи забезпечення ФБНБС повинні стати [11, с. 53-54]: оптимальна трансформація акумульованих в БС ресурсів у інвестиції; співмірність масштабів БС та національної економіки загалом; системність фінансових відносин в БС; подолання структурних, функціональних та регіональних диспропорцій в БС; утворення різнопланових

фінансових «подушок» безпеки в разі кризових явищ; пріоритет попереджувальних заходів в забезпеченні ФББС; забезпечення потрібного контролю за рухом фінансових потоків в БС; збереження цілісності БС навіть при несприятливих умовах його функціонування.

Водночас цілями 1-го порядку системи забезпечення ФБНБС доцільно вважати [35]: підвищення іміджу БС; досягнення потрібного рівня надійності захисту її об'єктів; забезпечення її цілісності та взаємоузгодженості її елементів; збільшення прибутку від надання якісних послуг та гарантій безпеки, дотримання майнових прав та інтересів клієнтів.

Цілі 2-го порядку полягають в: запобіганні загрозам безпеці БС; недопущенні крадіжки фінансових коштів та матеріально-технічних засобів, знищення цінностей і майна; захисту від противоправних посягань.

В розумінні О. Дубровіна, головними завданнями системи забезпечення ФБНБС є [11, с. 55]: забезпечення фінансової стійкості, рентабельності функціонування, фінансової стабільності, конкурентоспроможності і надійності БС та підвищення рівня капіталізації та ринкової вартості КБ; В. Светлової [35] – прогнозування, виявлення та усунення загроз безпеці; розробка правових заходів, засобів забезпечення безпеки припинення загроз та посягань на ресурси, інженерно-технічних інструментів; реалізація механізмів оперативного реагування на загрози безпеці; прогнозування, виявлення та усунення загроз безпеці; створення умов для максимального відшкодування та локалізації завданої неправомірними діями третіх осіб; Д. Шиян [45, с. 159] – ідентифікація загроз, їх моніторинг, аналіз та мінімізація впливу

Д. Шиян виокремлює серед об'єктів забезпечення ФБНБС [45, с.159]: внутрішнє середовище (внутрішнє середовище КБ, КБ, ЦБ) і зовнішнє середовище (державу, клієнтів, злочинні угруповання). Але із подібною точкою зору важко погодитися, бо майже усе, окрім внутрішнього середовища (та і в даному контексті це дуже розпливчате поняття), виступає скоріше суб'єктами, аніж об'єктами забезпечення ФБ.

Об'єктами ФБНБС на думку О. Дубровіна мають бути [11, с.57]: рівні ліквідності, рентабельності, ризиків банківської діяльності, поворотності кредитів, фінансові стійкість та стабільність, рівень довіри до БС, надійність та конкурентоспроможність КБ, тоді як суб'єктами – КБ, саморегулювні організації на ринку банківських послуг, рейтингові агентства, аудиторські компанії, держава в особі ЦБ, регуляторів інших сегментів фінансових ринків та інших центральних органів виконавчої влади і дорадчі органи у сфері дотримання національної безпеки, судові органи, парламент, вітчизняні та зарубіжні клієнти і контрагенти КБ.

До суб'єктів забезпечення ФБНБС Д. Шиян відносить [45, с. 159]: ЦБ, КБ (їх же вона, до речі, називає й об'єктами), державні органи, юридичних та фізичних осіб, які пов'язані із банківською діяльністю, а от Р. Вовченко – державу (у особі органів виконавчої, судової, законодавчої влади), регуляторів ринків фінансових послуг, банківське співтовариство і самоврядні організації, банківські установи [7, с. 41].

Р. Вовченко до принципів формування системи забезпечення ФБНБС відносить [7, с. 41]: адекватність, наукову обґрунтованість, економічну доцільність, саморозвиток, еволюційність, керованість, ефективність. Поміж потрібних принципів ефективної системи ФБНБС називаються і [9, с. 18]: своєчасність, безперервність, комплексність, активність, законність.

О. Дубровін відмічає [11, с. 58-59], що підсистеми системи забезпечення ФБНБС повинні складатися з: організаційного, наукового, нормативно-правового, управлінського, страхового, методично-інструментального, техніко-технологічного, інформаційно-аналітичного, кадрового, фінансового та режимного забезпечення.

Базу стратегії забезпечення безпеки, як власне комплексу цілей та підходів, виконання яких перешкоджає доступу до КБ із метою завдання їм економічної шкоди немайнового і майнового характерів, може складати одна із концепцій [2, с. 17-18]:

1. *Концепція пасивного захисту*, яка орієнтована на державний захист КБ.
2. *Концепція попереджуючої протидії*, яка передбачає використання суб'єктами системи забезпечення ФБНБС активних способів попередження можливих негативних впливів та протидії їм.
3. *Концепція адекватної відповіді*, яка передбачає можливість використання комплексу законних заходів профілактики та відбиття потенційних загроз ФБНБС.

Загалом формування та подальше функціонування системи забезпечення ФБНБС, на нашу думку, повинно здійснюватися на основі (рис. 1.3):

відповідної концепції (системи поглядів, засадничих положень, ідей), стратегії (стратегування ФБНБС, визначення імперативів та моделі її забезпечення, використовуваних типів стратегії), доктрини (документ, який відноситься до сфери нормативно-правового забезпечення ФБНБС та є базою для розробки її політики), пріоритетів, політики та поточних заходів, обґрунтованого визначення цілей, завдань такої системи та її предмета, об'єктів та суб'єктів, структурних одиниць КБ, державних органів, принципів формування та функціонування, методів, механізмів та інструментів забезпечення ФБНБС, встановлення резервів підвищення її рівня; обґрунтованої оцінки викликів, типів та масштабів (суттєві, руйнівні, незначні) загроз ФБНБС, ризиків діяльності БС; якісних забезпечувальних підсистем системи забезпечення ФБНБС; прогнозування рівня ФББС на середньо- та довгострокову перспективи; визначення кількісних та якісних індикаторів ФБНБС загалом і її окремих різновидів і їх застосування у об'єктивній оцінці їх реального стану; з'ясування індикаторів та застосування таких підходів щодо оцінки ефективності даної системи, як Annualized loss experience, Security ROI, Total costs of ownership, Net present value, Discounted cash flows (порівняння розрахункового показника ризику та витрат на забезпечення безпеки, інвестицій в безпеку і інвестиції в розвиток).

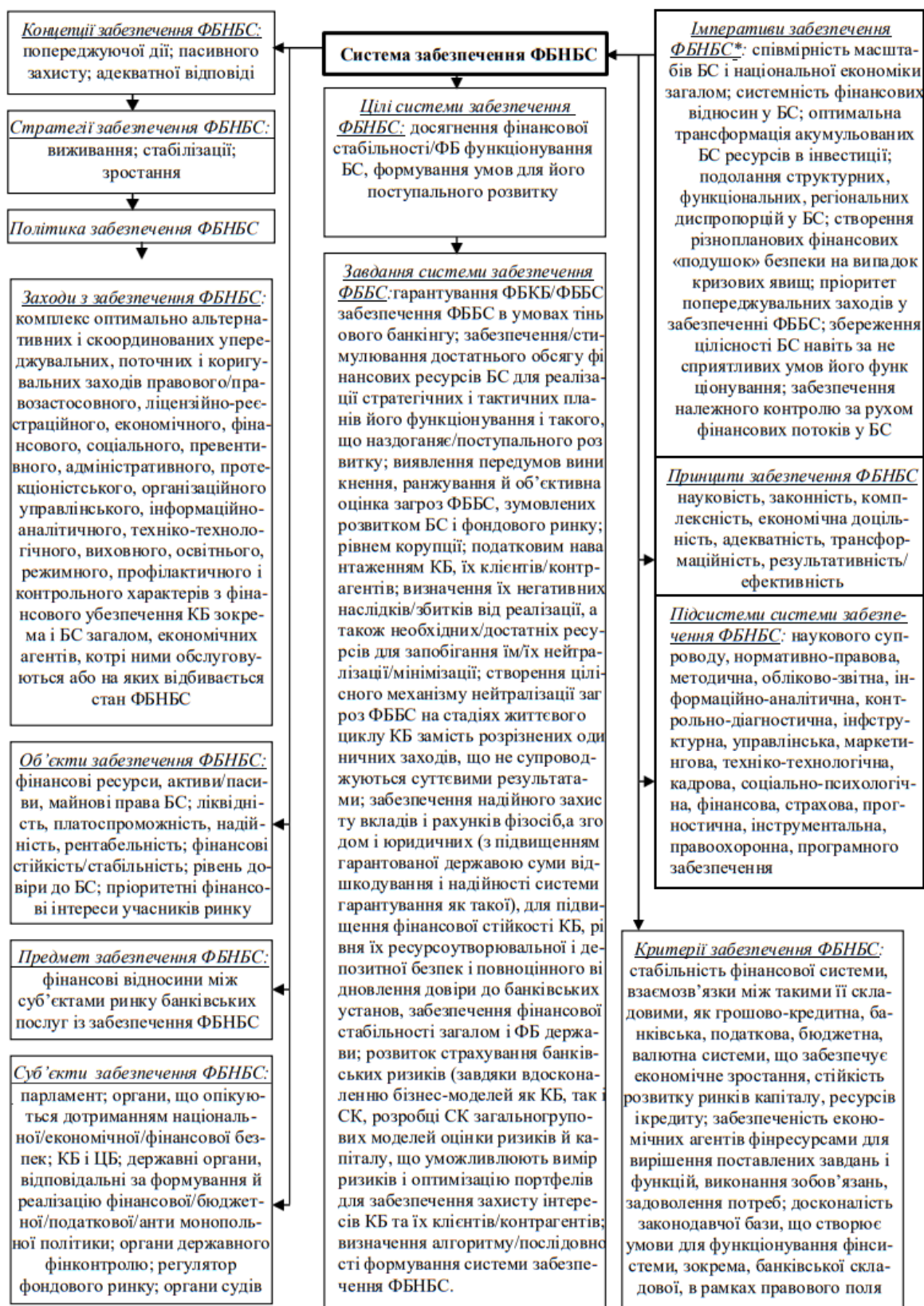

Рис. 1. 3. Складові формування системи забезпечення ФББС

Джерело: авторська розробка

Дана система також повинна включати наступні підсистеми забезпечення ФБНБС: організаційне, нормативно-правове, управлінське, контрольнo-діагностичне, кадрове, інструментальне, обліково-звітне, режимне, страхове, інформаційно-аналітичне, маркетингове, прогностичне, техніко-технологічне, інфраструктурне, фінансове, методичне, програмне забезпечення, а також морально-етичні норми безпеки (ділова етика і неписані норми, корпоративна культура), науковий супровід.

В умовах цифрової економіки трьома головними інструментами забезпечення ФБНБС окремі дослідники [3] називають: 1) застосування ринкових механізмів; 2) техніко-технологічне удосконалення цифрових технологій; 3) державний протекціонізм. Але, на нашу думку, такий підхід являється занадто спрощеним, бо не тільки протекціонізмом вичерпується належне, доцільне державне регулювання забезпечення ФБНБС, а, поряд із ринковими механізмами, повинні застосуватися чіткі нормативно-правове регламентування і правозастосовна практика та регуляторні заходи.

Загалом задля нормального функціонування та подальшого якісного розвитку системи забезпечення ФБНБС потрібні: раціональний розподіл ресурсів між її підсистемами та елементами з метою повноцінного здійснення поставлених перед системою завдань і цілей; координація дій суб'єктів та засобів системи забезпечення ФБНБС.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

2.1. Сучасний стан створення системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору

Ситуація, яка склалася у науковому дослідженні стану безпеки національного БС, вказує на прорахунки концептуального характеру.

Недоліками наукового забезпечення являються й недостатньо обґрунтоване виділення тих або інших викликів, загроз ФББС та ризиків в сфері її забезпечення.

Відчувається відсутність та недосконалість чинного законодавства, яким регламентуються питання забезпечення ФБ економічних агентів всіх рівнів.

В певній мірі ФБНБС регламентується Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [12]. Закон серед суб'єктів державного фінансового моніторингу виокремлює і НБУ, а первинного фінансового моніторингу – КБ.

Діюче вітчизняне законодавство не регламентує сек'юритизацію активів, проектне фінансування. Відсутній також чіткий правовий механізм застосування цифрових продуктів в фінансовій сфері, організації дистанційного банківського обслуговування.

Не додають належних орієнтирів також програмні документи у сфері національної та економічної безпеки.

В Стратегії національної безпеки України, яка затверджена в 2020 році, ФБ не згадується навіть, а мова йде тільки про забезпечення послідовності грошово-кредитної політики, сталого функціонування фінансової системи та підвищення рівня довіри до вітчизняних фінансових інститутів [29].

У Стратегії економічної безпеки України на строк до 2025 року [30] стан ФБ на протязі останніх 10 років (при середньому значенні оцінки стану ФБ за даний період на рівні 42% від оптимального) оцінюється як незадовільний, причиною цього стали недостатній розвиток інвестиційного довгострокового кредитування економіки і фондового ринку, постійний дефіцит держбюджету і пов'язане із цим значне боргове навантаження, та зазначається, що через наявність структурних проблем українська фінансова система виявилася неспроможною витримати належним чином виклики збройної агресії і нападу російської федерації і тимчасової окупації частини території України та на кілька років опинилася у кризовому стані.

Зазначена вище Стратегія визначає, що головними викликами і загрозами в сфері ФБ являються: такі виклики та загрози в бюджетній та податковій сферах, фондовому ринку, загальнодержавним позабюджетним фондам та пов'язані із тінізацією національної економіки. Стосовно банківської сфери, то в документі мова йде про невирішені питання щодо фінансових зобов'язань і активів на тимчасово окупованих територіях України; недостатній рівень фінансової інклюзії; недостатній розвиток довгострокового кредитування; поширення явищ легалізації (відмивання) доходів, які одержані злочинним шляхом; значну частку непрацюючих кредитів в кредитному портфелі КБ. По великому рахунку зазначене доцільно віднести до ресурсоутворювальної недепозитного характеру, боргової та інвестиційної, депозитної і кредитної безпеки БС. Загальна оцінка ФБНБС в Стратегії відсутня.

До того ж в Стратегії наголошується, що виконання завдань за безпековим напрямом забезпечуватиметься через: визначення і дотримання критичних меж та цільових орієнтирів за індикаторами головних складових ЕБ (а це тільки такі індикатори ФББС, як частка непрацюючих кредитів і частка довгострокових кредитів в загальному обсязі наданих кредитів, чого явно мало для повноцінної оцінки ФБНБС); недопущення прийняття рішень, що призводитимуть до виходу індикаторів економічної безпеки за критичні межі.

Жодна чинна концепція в сфері забезпечення ФБ не зацентована на обробці та аналізі фактичних даних із метою обґрунтування, усунення недоліків у роботі та подальшого прийняття рішень. Подібне нехтування сучасними методами організації системи, які дають можливість аналізувати всебічно діяльність державного управління у даній сфері – непрофесійне [16, с.186-187].

Попри наявність умов та регулятора ринку банківських послуг і численних контролюючих інституцій, в Україні відсутня система управління ФБНБС. Вживані НБУ, саморегулювальними організаціями на національному ринку банківських послуг та КБ заходи із забезпечення ресурсотворювальної недепозитного характеру, кредитної, депозитної, боргової, валютної, інвестиційної, майнової, податкової, розрахункової, інфляційної, цінової безпеки БС, безпеки його доходів БС розрізнені та не скоординовані. Існує й викривлення статус-кво у сфері ФБНБС, оскільки при акценті на одні факти та замовчування або применшення значущості інших дає інколи неправильну інтерпретацію безпекового стану в загальному, що спричиняє взаємовиключні висновки.

Не приділяється достатньої уваги й узагальненню та аналізу практики роботи підрозділів безпеки КБ, вони мають фрагментарний характер, що позначається негативно на забезпеченні ФБКБ та ФБНБС загалом.

Сьогоднішня регуляторна політика (а, отже, й регуляторна підсистема системи забезпечення ФБНБС) спричиняє низку проблем в забезпеченні належного рівня ФБНБС. Недоліком регуляторної підсистеми системи забезпечення ФБНБС являється те, що спроби досягнення фінансової стійкості БС в рамках суто банківського регулювання позбавлені сенсу. Найбільше вони здатні забезпечити формальну відповідність показників стійкості, але – завдяки звуженню функціональності БС. Як результат, створюється парадоксальна ситуація, при якій розширення чи відновлення функціональної спроможності КБ підсилює внутрішні ризики БС, а значить, викликає її спротив.

До головних зовнішніх чинників впливу на фінансову стійкість національного БС доцільно віднести: зміну надходжень приватних грошових переказів фізичних осіб; зміну світових цін на товари традиційного експорту

українських підприємств; тенденцію відпливу кредитних коштів із ринків, які розвиваються; зміну ділової активності за кордоном.

Але, зовнішні чинники врешті завжди впливають на систему через її внутрішні елементи і існуючі дисбаланси між ними, проявляються у основних тенденціях і внутрішніх проблемах національного БС [27, с.46-47].

НБУ в своїй наглядовій діяльності надає перевагу нагляду за дотриманням КБ економічних нормативів, а от адміністративні міри (прямі обмеження та заборони) вибірково застосовуються.

Перепоною підвищенню рівня ФБНБС являється недосконалість таргетування інфляції здійснюваного НБУ в вітчизняних реаліях, тоді як дієвість використання відсоткового інструмента монетарного регулювання, від якого є в залежності успішність режиму інфляційного таргетування, в Україні досить обмежена внаслідок відсутності належних трансмісійних механізмів, що структурують за цільовими напрямками приріст грошової пропозиції, запобігаючи її інфляціогенному відпливу в спекулятивні канали [27, с. 97].

Невирішеними питаннями методичного блоку системи забезпечення ФБНБС є: відсутність єдиного переліку методів та інструментів забезпечення ФБНБС, розмежування методів звичайного та антикризового управління, незавершеність методичних підходів до визначення і оцінки системного ризику БС чи системної банківської кризи; необхідної кількості методичних рекомендацій із прогнозування та протидії негативним факторам впливу на фінансовий стан БС загалом та КБ завдяки системі забезпечення ФБНБС.

До негативних факторів фінансової стійкості (а, отже, й ФБ) БС слід також віднести низку проблем діяльності в Україні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, тобто, насправді, найголовнішого елемента страхової підсистеми системи забезпечення ФБНБС. Найперше, визначено неправильно цілі системи гарантування вкладів у державі (не було визначено уникнення системних фінансових криз), друге, немає адекватної взаємодії системи гарантування вкладів із другими елементами системи забезпечення фінансової стабільності БС, третє, ресурси Фонду є обмеженими, а інструменти прибуткового

розміщення власних коштів є відсутніми, четверте, розмір суми вкладів, які гарантовано відшкодуватимуться банками є незначний, а коло претендентів на відшкодування є обмеженим.

Поруч із регуляторною підсистемою велике значення для забезпечення ФБНБС загалом та зокрема його ресурсотворювальної недепозитного характеру складової має і наглядова підсистема системи забезпечення ФБНБС. До прикладу, оцінку якості активів в 2021 р. традиційно проходили усі КБ, а 30 найбільших КБ пройшли додатково стрес-тестування. За результатами оцінки стійкості НБУ встановив вищий за мінімальний потрібний рівень достатності капіталу для ряду КБ. Даний цільовий рівень розраховано у такий спосіб, аби навіть при реалізації стресових подій капіталу банку було достатньо, щоб покрити можливі збитки.

Тобто, можна констатувати, що така практика капіталотворення українських КБ сприяє забезпеченню необхідного рівня ресурсотворювальної недепозитного характеру безпеки БС. Однак, варто відмітити, що, за оцінками експертів, вимоги до капіталу українських КБ є невиваженими і недоцільними через те, що вони: суперечать світовим сучасним підходам, які домінують у практиці ЦБ та спрямовані на підтримку та стимулювання процесів кредитування виробництва в реальному секторі, малому та середньому бізнесі; не враховані міжнародні дослідження при їх формуванні та допущена суттєва методологічна помилка, що полягає в зміщенні уваги із структурних показників (нормативів ліквідності, достатності капіталу та ін.) на абсолютні; передбачають постійні, систематичні непередбачувані зміни до ключових засад банківської діяльності (до них належать й строки і розміри докапіталізації КБ), які ініціюються регулятором у односторонньому порядку, без погодження і попереднього обговорення з гравцями ринку, поглиблюють до дій регулятора банківської спільноти недовіру [40, с. 43-45].

Необхідно відмітити, що вперше дане стрес-тестування включало оцінку ризику втрати вартості державними цінними паперами, які оцінюються за справедливою вартістю. А це елемент ринкового ризику, що може реалізуватися

у разі різкого збільшення очікуваної дохідності боргових цінних паперів при глибокій кризі. Загальний вплив даного ризику на БС є помірним та значною мірою концентрується у державних КБ, а, отже в певній мірі впливає на рівень безпеки доходів та витрат вітчизняного БС.

Значимість досконалої, точної інформаційної складової формування системи забезпечення ФБНБС обумовлена тим, що з цією метою необхідно використовувати таку інформацію, що б уможлиблювала забезпечення релевантними даними усіх суб'єктів даної системи задля одержання ними системного уявлення про об'єкти цієї системи. До прикладу створення НБУ державного кредитного реєстру поліпшило доступ до кредитної інформації.

Але, сьогодні відсутні чіткі стандартизація, алгоритмізація, регламентація, деталізація, формалізація агрегування показників, які відображаються у різних типах документів та звітності, а також даних, які отримані за результатами соціологічних опитувань і анкетування, моніторингу, спеціальних спостережень.

Відсутня також єдина методика моніторингу (контролю) ефективності фінансового забезпечення дотримання ФБНБС.

Нині практично відсутні статистичні дані із імовірності реалізації викликів та загроз ФББС, ймовірнісних характеристик та способів її забезпечення, а експертні оцінки досить суб'єктивні часом. До того ж, досі постерігається не досить точна інтерпретація статистичних даних, що можуть характеризувати стан забезпечення ФБНБС в загальному і зокрема її окремих складових, що в певній мірі спричиняє помилки в формуванні системи забезпечення ФБНБС. Відсутня відпрацьована методологія збору даних задля таких цілей, додержання їхньої спадковості.

Вадами інформаційно-аналітичного забезпечення ФБНБС є й відсутність політики забезпечення безпеки та загального підходу щодо використання інформаційних технологій. Навіть не живлячись на існування у КБ задокументованої політики безпеки, часто її положення є формальними та непрацездатними, а це зумовлює невідповідність даної політики цілям та

масштабу банківського бізнесу, численні порушення і недоліки в обробці та захисту інформації, що призводить до високого рівня операційного ризику.

До того ж необхідно приймати до уваги, що традиційні стратегії із забезпечення кібербезпеки, як відмічалось на Міжнародному конгресі із кібербезпеки 2019 році (ICC-2019), від цільових кібератак не захищають.

Недоліками технологічного забезпечення ФББС є те, що досить багато КБ, які почали займатися цифровою трансформацією, зазначають, що масштаби, темпи та якість пов'язаних процесів з цим зменшує відсутність опрацьованої стратегії, що робить неможливою реалізацію багато чого із накресленого.

Окрім того, формування дієвої, ефективної системи забезпечення ФБНБС гальмує недостатній рівень фінансової грамотності українського населення, що позначається негативно на поведінці фізичних осіб, використанні новітніх фінансових інструментів в банківському обслуговуванні, рівні закредитованості домогосподарств, протидії проявам фінансового шахрайства, а, значить, значною мірою на рівні ФБНБС.

2.2. Аналіз чинників забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору

Слід відмітити, що на процес забезпечення фінансової безпеки комерційного банку загалом впливає ситуація в міжнародному, національному та внутрішньому середовищі, де він здійснює свою діяльність. Фактори впливу на фінансову безпеку комерційного банку, які генеровані його міжнародним середовищем і національним середовищем функціонування, на нашу думку, необхідно розглядати крізь призму економіко-соціальних, технологічних та політико-правових чинників впливу на фінансову безпеку комерційного банку. В Додатку А наведено фактори впливу на фінансову безпеку банку, які генеровані міжнародним середовищем [34; 47]. За 2019-2022 р., найсуттєвішими факторами впливу на фінансову безпеку банків стали covid-19 і війна із росією. Детальніше структуру активів розглянемо на рисунку 2.1.

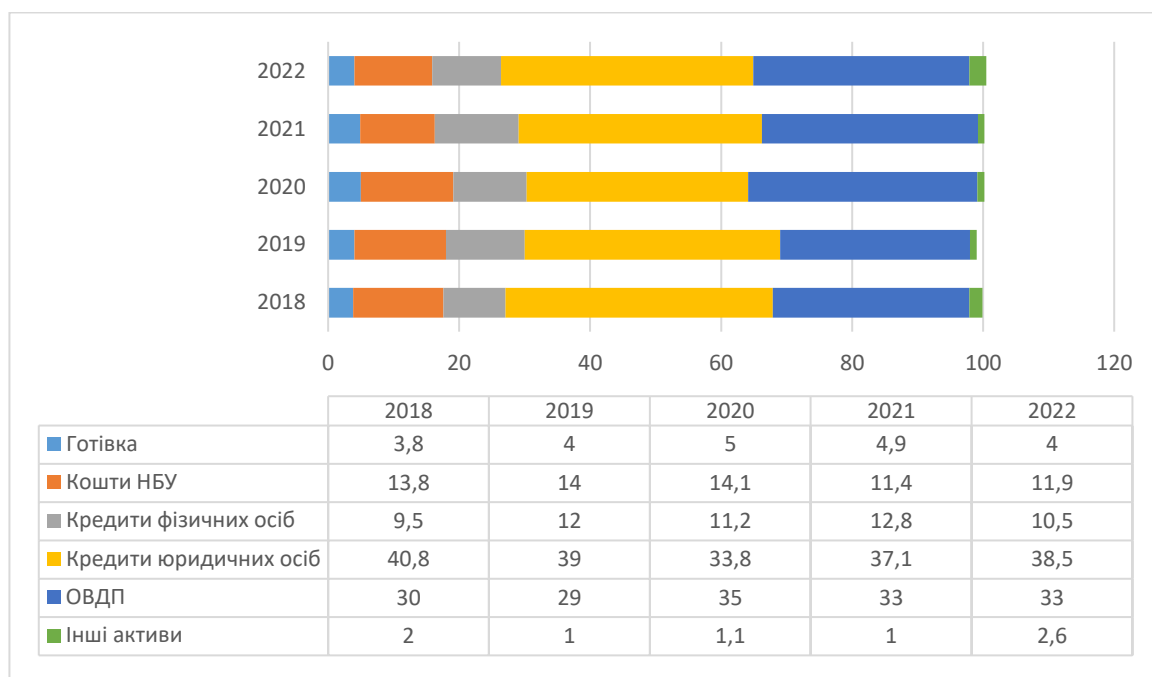

Рис. 2.1. Структура чистих активів комерційних банків

Джерело: побудовано автором на основі [24, 10]

З рис. 2.1 бачимо, що частка бізнес-кредитів із 40,8% в 2018 році знизилась до 39%-33,8% в 2019-2020 роках відповідно. Скоротилась відповідним чином частка ОВДП в 2019 році на 1%, в 2020 році різко зросла і починаючи із 2021 року має тенденцію до зниження, вже станом на кінець 2022 року показник склав 33%. Відмітимо вплив епідемії і війни на структурі зобов'язань банків (рис. 2.2).

З рис. 2.2 можна побачити, що зі початку 2018 року має місце стрімке зростання частки коштів клієнтів, а саме суб'єктів господарювання, а початок війни у 2022 році обумовив зниження частки до рівня 42,3%. Що стосується фізичних осіб, то незважаючи на воєнні дії, частка їхніх коштів у комерційних банках зросла у 2022 році до 42,8 %. Слід відмітити, що найменші частки в структурі зобов'язань комерційних банків України складають кошти бюджету, яка на кінець 2022 року склала 1,1 % та кошти міжбанку – 2 % на кінець 2022 року. Незначною є й частка НБУ, хоч і має тенденцію до зростання (6,4 % на кінець 2022 р.) та інших коштів (5,4 % на кінець 2022 р.).

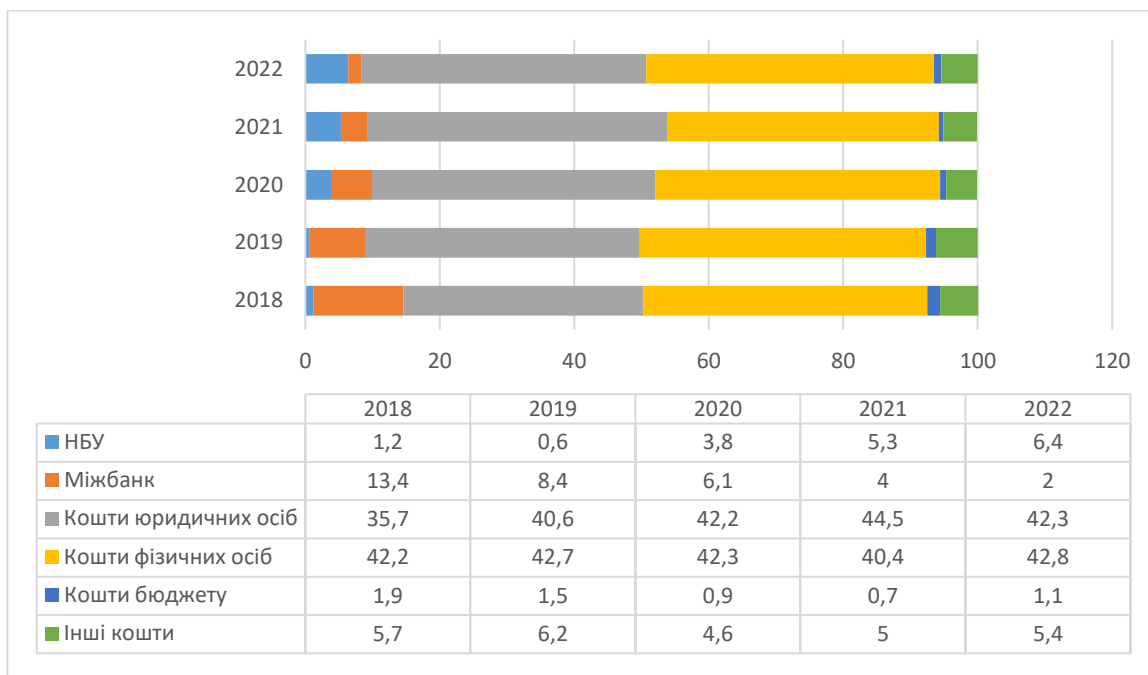

Рис. 2.2. Структура зобов'язань комерційних банків

Джерело: побудовано автором на основі [24]

Також здійснювали вплив на попит фізичних осіб на кредити карантинні обмеження, що видно на рис. 2.3.

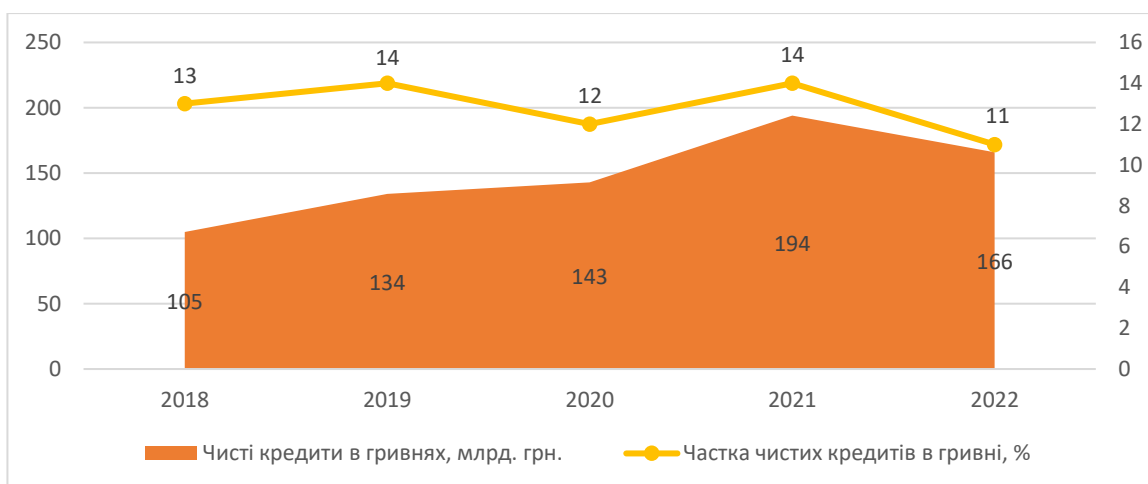

Рис. 2.3. Чисті кредити фізичним особам в гривні, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [24]

Проведений аналіз підтвердив повільне зростання показника на протязі періоду із 2019 до 2021 року, оскільки розповсюдження вірусу Covid-19 повпливало на попит кредитування фізичних осіб, частка кредитів в гривні в

2022 році різко зменшилась, сягнувши 11%. У загальному обсязі кредитів є й частка непрацюючих кредитів, що піддались також впливу пандемії і війни. Розглянемо цей показник в поквартальному розрізі на рис. 2.4.

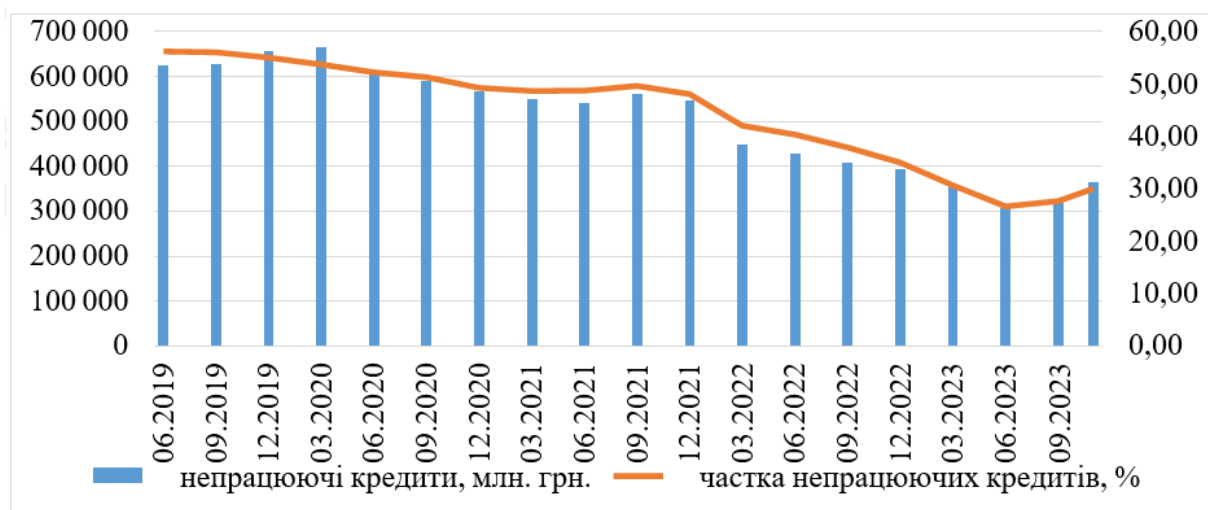

Рис. 2.4. Непрацюючі кредити і їх частка в портфелях комерційних банків

Джерело: побудовано автором на основі [31]

З рисунку 2.4 видно, що частка NPL знизилась до 40,37 % в 2 кварталі 2022 року, оскільки на той час відбулись значні списання зарезервованих непрацюючих кредитів в 2021 році. Однак уже у другому кварталі 2023 року частка непрацюючих кредитів розпочала зростати, оскільки війна вносить свої корективи і наслідки, та станом на вересень 2023 року бачимо, що й досі є тенденція щодо зростання непрацюючих кредитів. Проведемо аналіз зміни частки процентних і комісійних доходів (рис. 2.5).

Згідно з аналізованими даними, видно спадання як процентних так й комісійних доходів вітчизняних банків починаючи із 2019 року, із початком карантину. Вже в 2020 році має місце різниця у тенденціях доходів, оскільки комісійні доходи зросли на 2,1 % в порівнянні із 2019 роком, а от процентні доходи знизились ще на 4,3%.

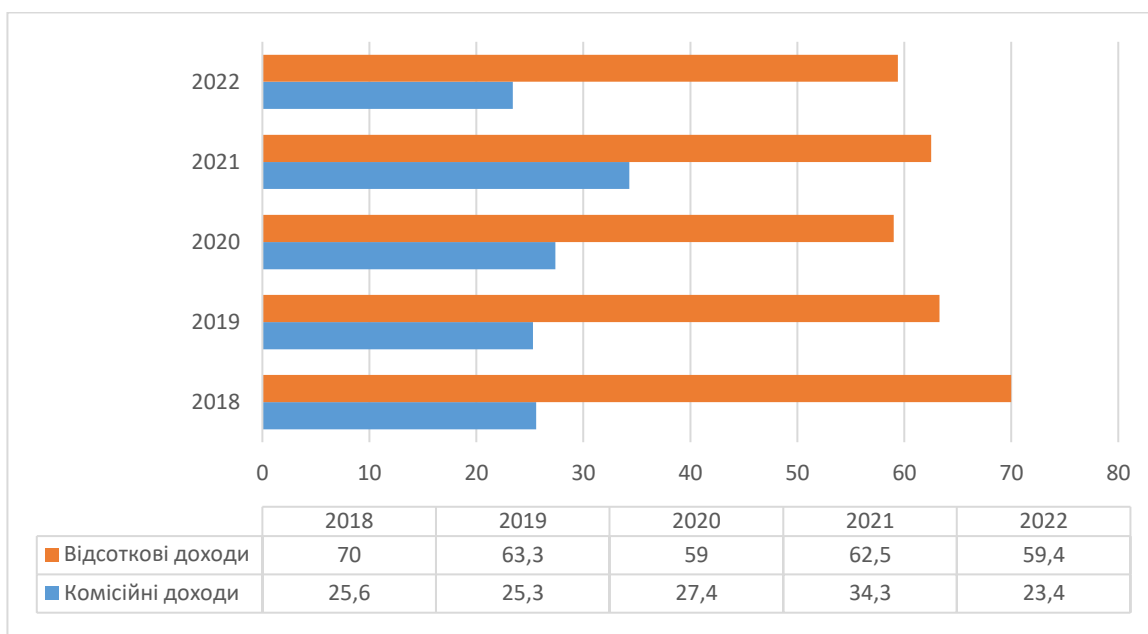

Рис. 2.5. Процентні і комісійні доходи комерційних банків, %

Джерело: побудовано автором на основі [24; 47]

Найбільший вплив чинників, що розглядаємо, а конкретно, пандемія і війна, відбивається на динаміці чистого прибутку (рис. 2.6).

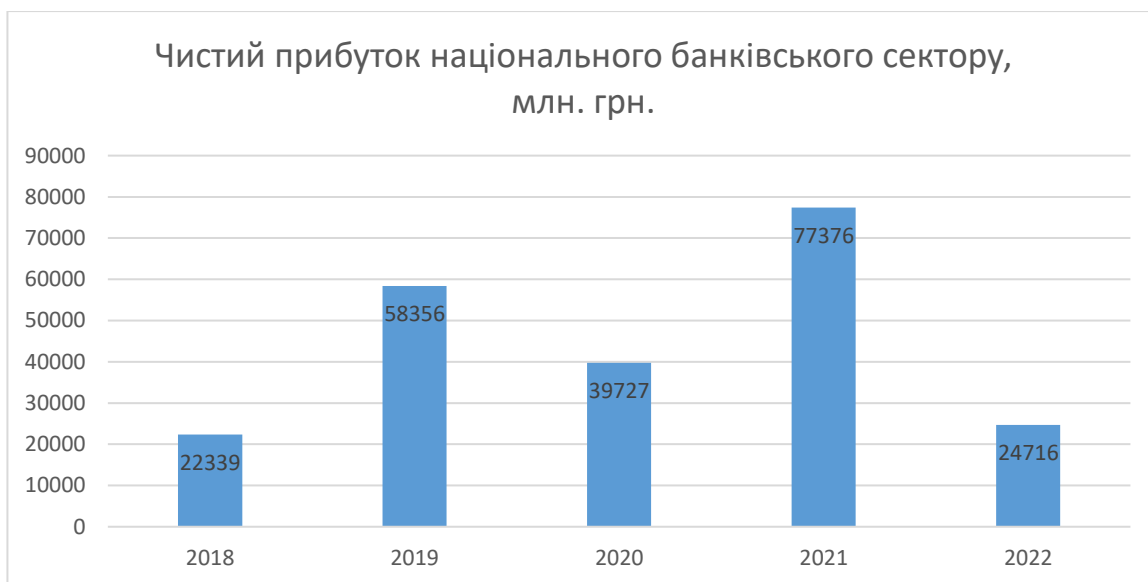

Рис. 2.6. Чистий прибуток національного банківського сектору, млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [24]

Чистий прибуток за 2020 рік зменшився на третину в порівнянні із 2019 роком. Якщо в 2021 році чистий прибуток збільшився аж до 77376 млн. грн., то

в 2022 році він зменшився до найнижчого рівня за 5 років, знизившись в 22 рази в порівнянні із груднем 2021 року. Отже за результатами проаналізованих даних, видно що 2019 і 2020 роки засвідчують ознаки впливу економічної кризи, яка викликана вірусом COVID-19. Така тенденція підтверджується і за обсягами прибутку після оподаткування за 2020 р., де більш як 70% прибутку 2020 р. було зароблено саме за перший квартал. Війна росії в Україні абсолютно відкоригувала тенденцію щодо скорочення частки непрацюючих кредитів, що почалось із 2018 року. Якщо ж на початку 2022 року та навесні дані зміни були менш помітні через регулятивні дії вітчизняних банків і Національного банку України, то уже із червня-липня 2022 року вітчизняними банками було визнано збільшення NPL. Але глибока економічна криза буде мати суттєві наслідки. Пригадуючи нинішню ситуацію з повномасштабним вторгненням росії на територію нашої країни, вона вкрай негативно вплинула на фінансову безпеку країни і окремих банків. Але за даними НБУ комерційні банки підійшли до кризи ефективними та операційно стійкими, з планом дій у разі несприятливих подій, і мали значні запаси ліквідності та капіталу. Довіра вкладників до комерційних банків зберіглася: обсяги коштів на рахунках фізичних осіб та бізнесу зросли у перші тижні після початку війни. Але, сьогодні зростання вкладів призупинилося. Незважаючи на те, що наразі ліквідність банківського сектору не викликає занепокоєнь, ризик ліквідності усе ще присутній. З огляду на невизначеність макроекономічних умов і фінансового стану позичальників, зараз масове кредитування бізнесу є можливим тільки в разі розширення програм державної підтримки. Основним для банків залишається кредитний ризик, який паралельно для банківського сектору є найбільшою загрозою. Вперше банківський сектор за останні п'ять років став збитковим внаслідок різкого зростання відрахувань до резервів. Банки втратять як мінімум 20% кредитного портфеля через війну і економічну кризу, за очікуваннями НБУ.

Сьогодні не найкращі часи для банківської системи, оскільки слідом за соціально-політичною кризою у 2013-2015 рр. наступили ще скрутні часи для повноцінного і стабільного процесу банківської діяльності. Погіршення стану

світової економіки, інфляція, Covid-19, загострення військового конфлікту на сході країни, і повномасштабне вторгнення весною 2022 року мають свої наслідки, із якими зараз НБУ і кожен банк окремо вчиться справлятися та працювати повною мірою. Як відомо, безпека всієї структури комерційного банку, процес діяльності, залежить від стану його фінансової безпеки, а у банківській системі це здійснює вплив на фінансову безпеку країни, отже розглянемо і проаналізуємо нинішній стан фінансової безпеки. Зниження економічної активності, торговельні дисбаланси стали причиною девальвації і прискорення інфляції [13]. Дана ситуація спровокувала суттєве погіршення основних банківських показників – проблемна заборгованість, прибутковість, суми відрахувань до резервів за активними операціями. В даний момент стримуючими чинниками подальшого ефективного розвитку банківського сектору залишаються відсутність прогресу у захисті прав кредиторів, великі обсяги проблемної заборгованості, домінування на ринку державних банків. В зв'язку з цим, питання оцінювання рівня безпеки національного банківського сектору не втрачає свою актуальність. Його вирішення утворить інформаційний базис для встановлення пріоритетних напрямків підвищення рівня безпеки і розроблення адекватних механізмів захисту комерційних банків від реальних загроз. Оцінка та аналіз рівня безпеки національного банківського сектору проведено в таблиці 2.1.

Згідно із Методичними рекомендаціями щодо обрахунку рівня економічної безпеки України, оптимальне значення показника простроченої заборгованості за кредитами у загальному обсязі кредитів – лише 2%, а критичне – 7%. Однак відповідно до даних таблиці 2.1, в період із 2018 по 2022 рік має місце високе його значення, в 2018 році найвище значення на рівні 54,54 %. Незначне зменшення значення цього індикатора спостерігається в 2019 році до 52,85%, однак такий рівень все одно перевищує критичний. Така динаміка даного показника, на нашу думку, пов'язана із вагомим погіршенням якості кредитного портфелю.

Таблиця 2.1

**Індикатори фінансової безпеки національного банківського сектору
за 2018-2022 рр.**

Показник	рік				
	2018	2019	2020	2021	2022
Кредити, що надані в іноземній валюті резидентам, млн. грн.	459 137	358 162	347 912	301 682	316 109
Депозити, що в іноземній валюті залучені від резидентів депозитними корпораціями, млн. грн.	392 284	428 955	507 941	486 876	650 422
Кредити, що надані на строк від 1 до 5 років резидентам, млн. грн.	336 898	307 629	309 305	356 637	355 609
Кредити, що надані на строк понад 5 років резидентам, млн. грн.	581 188	498 400	482 642	504 961	519 767
Депозити, що залучені від резидентів на строк від 1 до 2 років, млн. грн.	125 571	108 142	129 862	128 628	128 029
Депозити, що залучені від резидентів на строк понад 2 роки, млн. грн.	154 434	132 584	146 440	146 306	144 147
Частка простроченої заборгованості за наданими кредитами у загальному обсязі кредитів, що надані резидентам банками, %	52,85	48,36	41,00	30,02	30,01
Співвідношення кредитів та депозитів банку в іноземній валюті, %	117,04	83,4	68,4	61,9	48,60
Співвідношення довгострокових кредитів та депозитів (більше 1 року), разів	3,8	3,8	3,3	3,5	3,6
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі вітчизняних банків, %	28,2	26,9	27,3	23,48	33,4
Співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань банків	0,93	0,94	0,86	0,89	0,87
Частка активів 5 найбільших банків в сукупних активах всієї банківської системи, %	60,5	61,4	53,9	59,4	53,2
Рентабельність активів, %	1,66	4,72	2,93	3,81	0,29

Джерело: сформовано автором на основі [1; 24]

Зростання обсягів непрацюючих кредитів спонукає банки збільшувати відрахування до страхових резервів, і перешкоджає активізації корпоративного кредитування. Однак наявність тенденції до зниження в динаміці даного

показника вказує на позитивні мотиви навіть в період військового стану. В динаміці показник простроченої заборгованості знизився більш ніж на 24% в 2021 році в порівнянні із 2018 роком. В період із 2018 по 2019 роки значення показника співвідношення банківських кредитів і депозитів у іноземній валюті було у оптимальних межах між 117,04 % і 83,40 %, відповідно. Так як діапазон значень індикатора нижче дев'яноста відповідає задовільному рівню, нижче вісімдесяти п'яти – незадовільному, нижче вісімдесяти – небезпечному, нижче семидесяти – критичному, проведені розрахунки свідчать, що наразі доцільним є вжиття заходів стосовно послідуячого зростання індикатора співвідношення банківських кредитів і депозитів у іноземній валюті. Оскільки показник стрімко падав починаючи зі 2019 року та вже станом на кінець 2022 року сягнув позначки 48,60 %.

Проаналізувавши динаміку індикатора «частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків» бачимо більшу стійкість щодо кризових явищ банків з іноземним капіталом. В Методичних рекомендаціях щодо обрахунку рівня економічної безпеки України цей індикатор належить також до індикаторів змішаного типу. Його оптимальні значення перебувають у діапазоні від 20 % до 25 %, а задовільні – у діапазоні від 18 % до 20 %, із однієї сторони, і у діапазоні від 25 % до 30 % із іншої. Проведені розрахунки свідчать, що впродовж 2018-2021 рр. частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків перебувала у задовільному діапазоні значень, це вказує на підвищення кредитної активності в банках, вже в 2021 році показник досяг оптимального значення, але одразу пішов на зростання до значення у 33,4% станом на кінець 2022 року, досягнувши незадовільного значення при цьому діапазоні. З метою запобігання негативного впливу і зниження рівня небезпеки для банківського сектору НБУ змушений посилювати контроль і регулювання діяльності банків із іноземним капіталом, оскільки банки із вітчизняним капіталом не видержують умов конкуренції. Однак така ситуація в період військових дій зумовлена залученням іноземних коштів з метою підтримки економічних процесів. Оптимальним значенням індикатора співвідношення довгострокових (більше 1 року) кредитів і депозитів

є 1,0, задовільним – 1,2, незадовільним – 1,8, небезпечним – 2,2, критичним – 3. Згідно з проведеними розрахунками значення цього показника протягом всього аналізованого строку було вищим за критичне. Не дивлячись на зниження показника в 2020 році до 3,3 разів наступне зростання свідчить про загрозу дефіциту так званих «довгих ресурсів» з метою покриття існуючих потреб суб'єктів економічних відносин в кредитах. Впродовж 2018- 2021 рр. значення показника рентабельності активів є нестабільним, що свідчить про негативну тенденцію. Оскільки оптимальне значення показника рентабельності активів перебуває у межах від 1,0 % до 1,5 %, а задовільними вважають значення, з однієї сторони, 0,5 %, а з іншої – 2,0 %, незадовільними є 0,0 % та 2,5 %, небезпечними є 0,0 % та 3,0 %, критичними є (-1,0 %) та 3,5 %, відповідно, тільки в 2018 році у показника було оптимальне значення. Але уже 2019 року рентабельність активів досягла критичного значення із однієї сторони, перевищивши оптимальне значення в 2,3 рази. А станом на кінець 2022 року даний показник опустився до найнижчого свого небезпечного рівня 0,29 %. Відмітимо, що в наступних періодах збереження цього стрімкого спаду даного показника буде мати негативні наслідки для безпеки національного банківського сектору. Значення показника співвідношення ліквідних активів і короткострокових зобов'язань впродовж 2018-2019 рр. наближалось до оптимального значення, однак вже в 2020 році відбувся на спад. Помірне зростання мало місце протягом 2021 року та знов бачимо нижче значення в 2022 році. Згідно з проведеними розрахунками, видно єдиний індикатор банківської безпеки – показник співвідношення ліквідних активів і короткострокових зобов'язань, значення якого на протязі всього аналізованого строку відповідали задовільному рівню (від 0,85 до 1,0).

Здійснивши аналіз показників рівня фінансової безпеки комерційних банків здійснимо розрахунок інтегрального індикатора фінансової безпеки національного банківського сектору за ваговими коефіцієнтами у відповідності з Методичними рекомендаціями щодо обрахунку рівня економічної безпеки України в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Розрахунок інтегрального індикатора фінансової безпеки
національного банківського сектору**

Показник	Ваговий коефіцієнт	2018	2019	2020	2021	2022
Співвідношення кредитів та депозитів банку в іноземній валюті, %	0,1425	0,93	0,736	0,384	0,319	0,1944
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі вітчизняних банків, %	0,1371	0,24	0,84	0,908	1	0,664
Співвідношення довгострокових кредитів та депозитів (більше 1 року), разів	0,1487	0,16	0,16	0,18	0,17	0,17
Рентабельність активів, %	0,1496	0,924	0,1483	0,428	0,1837	0,716
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	0,1351	0,198	0,195	0,322	0,212	0,336
Співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань банків, %	0,1359	0,91	0,92	0,81	0,85	0,83
Частка простроченої заборгованості за наданими кредитами у загальному обсязі кредитів, що надані резидентам банками, %	0,1510	0,026	0,029	0,034	0,046	0,047
Інтегральний індикатор фінансової безпеки		0,483	0,432	0,438	0,397	0,422

Джерело: обраховано автором на основі [28; 1; 24]

Динаміка інтегрального індикатора дає можливість зробити висновки про помірне його зниження починаючи із 2018 року, що виступає негативною тенденцією. В 2021 році даний показник становив найнижче значення на протязі аналізованого періоду 39,7 %, що являється небезпечним для стану фінансової безпеки національного банківського сектору і на початку 2022 року значення підвищилось на 3%, але таке значення показника як 42,2% все ще є негативним для фінансової безпеки національного банківського сектору. Провівши аналіз рівня фінансової безпеки національного БС, можна охарактеризувати його як незадовільний, для нормалізації показника банкам необхідно вжити певних

заходів, а саме: слідкувати за рівнем рентабельності активів та знизити вплив іноземних структур і вживати заходів для його підвищення.

2.3. Оцінка діяльності і забезпечення фінансової безпеки АТ КБ «Приватбанк»

АТ КБ «Приватбанк» було засновано у 1992 році, а вже сьогодні він є одним з найрозвинутіших банків ц лідером банківського рейтингу. Нині користувачів АТ КБ «Приватбанк» понад 18 мільйонів українців. В 2016 році АТ КБ «Приватбанк» пройшов націоналізацію і єдиним акціонером банківської установи стала держава у особі Кабінету Міністрів. АТ КБ «Приватбанк» являється найбільшим в Україні емітентом платіжних карток і саме АТ КБ «Приватбанк» володіє власною системою грошових переказів «PrivatMoney» і найбільшим інтернет-банкінгом «Приват24». У Банка є генеральна ліцензія Національного банку України на здійснення банківських операцій, що дає можливість йому обслуговувати корпоративних і приватних клієнтів у відповідності до міжнародних стандартів і надавати увесь спектр банківських послуг. АТ КБ «Приватбанк» також є найкращим роботодавцем з-поміж банківських установ [23].

Розглянемо спочатку фінансові показники АТ КБ «Приватбанку» для аналізу його діяльності із допомогою активів і пасивів банку (таблиця 2.3).

Дані таблиці 2.3 свідчать про суттєві зміни в кінці 2022 року, коли кредити фізичних осіб знизились на 3,9%, а грошові кошти у структурі активів банку зменшилися на 16% у порівнянні із 2021 роком, що являється негативною тенденцією, і вказує на вагомий вплив військових дій як на саму структуру активів держави, так й окремо власне банку. Однак відносно позитивним виступає приріст депозитів фізичних осіб на 73,7%, оскільки в майбутніх періодах, кошти необхідно буде повернути із користування банком, що буде здійснити важче за відсутності кредитів.

Таблиця 2.3

Структура та динаміка активів і пасивів АТ КБ «Приватбанк»

Показники	2019	2020		2021		2022	
	(млн. грн.)	(млн. грн.)	приріст %	(млн. грн.)	приріст %	(млн. грн.)	приріст %
Грошові кошти та еквіваленти	23184	26174	12,9	29304	12,0	24576	-16,1
Кредити юридичних осіб	15026	15146	0,8	18258	20,5	26944	47,6
Кредити фізичних осіб	42286	43042	1,8	51368	19,3	49370	-3,9
Всього активів	300710	367026	22,1	383410	4,5	504241	31,5
Кошти банків	173	2,7	-98,5	8,9	237,3	7,5	-16,1
Депозити юридичних осіб	34799	57179	64,3	70552	23,4	97001	37,5
Депозити фізичних осіб	81899	114377	39,7	125223	9,5	217501	73,7
Власний капітал	52631	53255	1,2	583779	9,6	79513	36,2
Всього пасивів	300710	367026	22,1	383410	4,5	504241	31,5

Джерело: сформовано автором на основі [23]

Детальніше розглянемо структуру активів і здійснимо аналіз за допомогою наступних даних в таблиці 2.4.

За результатами аналізу структури та динаміки активів АТ КБ «Приватбанк» за період 2019-2022 рр. бачимо, що в 2019 році найбільша питома вага у активах належала фінансовим активам, які обліковуються за справедливою вартістю – 28,67%, в 2021 році їхня питома вага знизилась порівняно із попереднім періодом на 0,9%, а абсолютна сума зросла на 15634 млн. грн. Найменша питома вага у активах в 2022 році належить основним засобам та нематеріальним активам – 1,31%, проте величина їхньої питомої ваги порівняно із попереднім періодом знизилась на 0,5%, дебіторська заборгованість – 2,76%, інші активи – 5,96%. Але при цьому загальний розмір грошових коштів АТ КБ «Приватбанк» за 2020 рік збільшився на 869,7 млн. грн. через підвищення рівня ефективності проведення грошових операцій.

Таблиця 2.4

Динаміка структури активів АТ КБ «Приватбанк» за 2019-2022 рр.

Показники	2019		2020		2021		2022	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Грошові кошти і їх еквіваленти	25304,6	8,41	26174,3	7,13	29303,6	7,64	24575,7	4,87
Фінансові активи, які обліковуються через прибуток чи збиток за справедливою вартістю	86226,7	28,67	101860,7	27,75	91711,3	23,92	96886,3	19,21
Заборгованість і кредити клієнтів	60931,8	20,26	58188,3	15,85	69626,1	18,16	76314,8	15,13
в тому числі заборгованість і кредити юридичних осіб	15310,6	5,09	15145,9	4,13	18257,7	4,76	26944,5	5,34
в тому числі заборгованість і кредити фізичних осіб	45621,2	15,17	43042,4	11,73	51368,4	13,40	49370,3	9,79
Дебіторська заборгованість з поточного податку на прибуток	2256,9	0,75	6659,8	1,81	9977,7	2,60	13931,6	2,76
Основні засоби і нематеріальні активи	5976,3	1,99	7380,1	2,01	7020,3	1,83	6592,1	1,31
Інші фінансові активи	11199,9	3,72	12721,6	3,47	13808,1	3,60	17604,1	3,49
Інші активи	2634,5	0,88	2475,5	0,67	2027,1	0,53	30044	5,96
Чисті активи, усього	300710	100	367025,6	100	383410	100	504241	100

Джерело: сформовано автором на основі [23; 20]

Однак вже в кінці 2022 року даний показник показав вагоме зменшення через війну у країні, а конкретно на 4727,9 млн. грн. Щоб детальніше зрозуміти структуру активів банку розглянемо її на діаграмі (рис. 2.7).

За аналізованими даними інші фінансові активи та інші активи станом на кінець 2022 року суттєво зросли, досягши суми 17604,1 та 30 044 млн. грн.

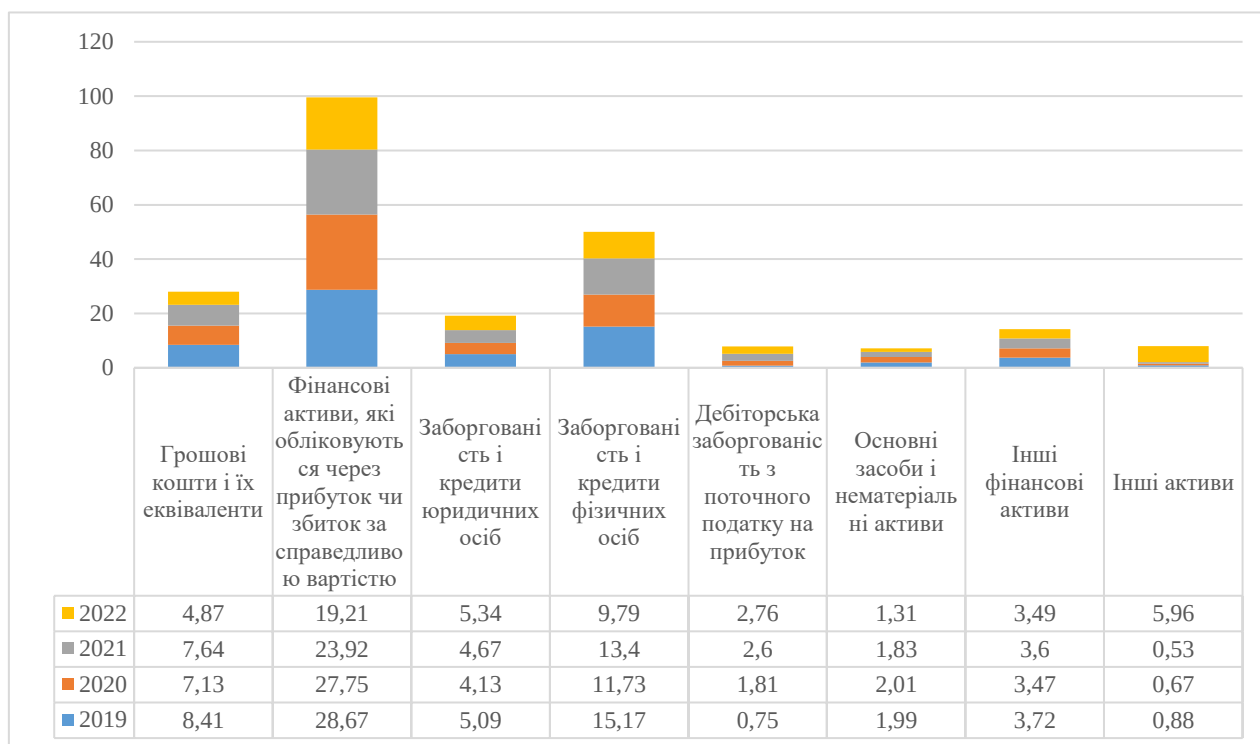

Рис. 2.7. Динаміка чистих активів АТ КБ «Приватбанк»

Джерело: побудовано автором на основі [24; 23]

Проведемо аналіз діяльності банку за фінансовими результатами за період із 2019 року по 2022 рік в таблиці 2.5.

За даними таблиці 2.5 чистий прибуток за досліджуваний період зменшився у 2022 р. на 15399957 тис. грн. чи на 58,48% порівняно з 2021 р. та склав усього лиш 10934433 тис. грн., що є за аналізований період найменшим показником. Хоча у 2021 АТ КБ «Приватбанк» вдалося році вийти із тенденції зниження через вплив пандемії і показати вищий показник ніж в 2020 році на 5,2%. Загальний розмір чистого комісійного доходу за 2022 р. порівняно з 2021 р. зменшився на 10828127 тис. грн. чи на 52,0% за рахунок суттєвого зменшення величини комісійних доходів банку на 14801941 тис. грн., хоча мало й місце зменшення величини комісійних витрат на 3973814 тис. грн. Усі показники за виключенням витрат і податку на прибуток, що зріс майже у 1,5 рази на кінець 2022 року, засвідчили негативну тенденцію до зниження.

Таблиця 2.5

**Динаміка доходів, витрат і чистого прибутку АТ КБ «Приватбанк» за
2019-2022 рр.**

Назва статей	роки				відхилення тис. грн.	відхилення %
	2019	2020	2021	2022		
Комісійні доходи	22206411	24763258	31493304	16691363	-14801941	-47,00%
Комісійні витрати	5838639	8008812	10671789	6697975	-3973814	-37,24%
Чистий комісійний дохід/(витрати)	16367772	16754447	20821515	9993388	-10828127	-52,00%
Процентні доходи	30893122	30750044	32566633	21122740	-11443893	-35,14%
Процентні витрати	12916760	11161300	6140952	2433309	-3707643	-60,38%
Чистий процентний дохід/(витрати)	17976361	19588744	26425681	18689431	-7736250	-29,28%
Всього доходів	44306960	49501234	43310911	34309371	-9001540	-20,78%
Всього витрат	12401110	24474614	16959823	21357446	4397622	126%
Прибуток/(збиток) до оподаткування	31905850	25026620	26351087	12951925	-13399162	-50,85%
Податок на прибуток	-385	-5516	16698	2017492	2000794	12082%
Чистий прибуток/(збиток)	31906235	25032136	26334389	10934433	-15399957	-58,48%

Джерело: сформовано автором на основі [24; 23]

АТ КБ «Приватбанк», маючи статус надійного банку, прагне бути уособленням стабільності і динамічного розвитку незважаючи на всі труднощі політичні та економічні. Банк надає сьогодні послуги усім категоріям населення, що вказує на провідну позицію банку на вітчизняному ринку роздрібних банківських послуг.

Проаналізуємо розміри кредитного портфелю і які резерви для ризику залишає банк на рисунку 2.8.

За даними рис. 2.8 розміри кредитного портфелю банку поступово збільшуються, що виступає позитивною тенденцією.

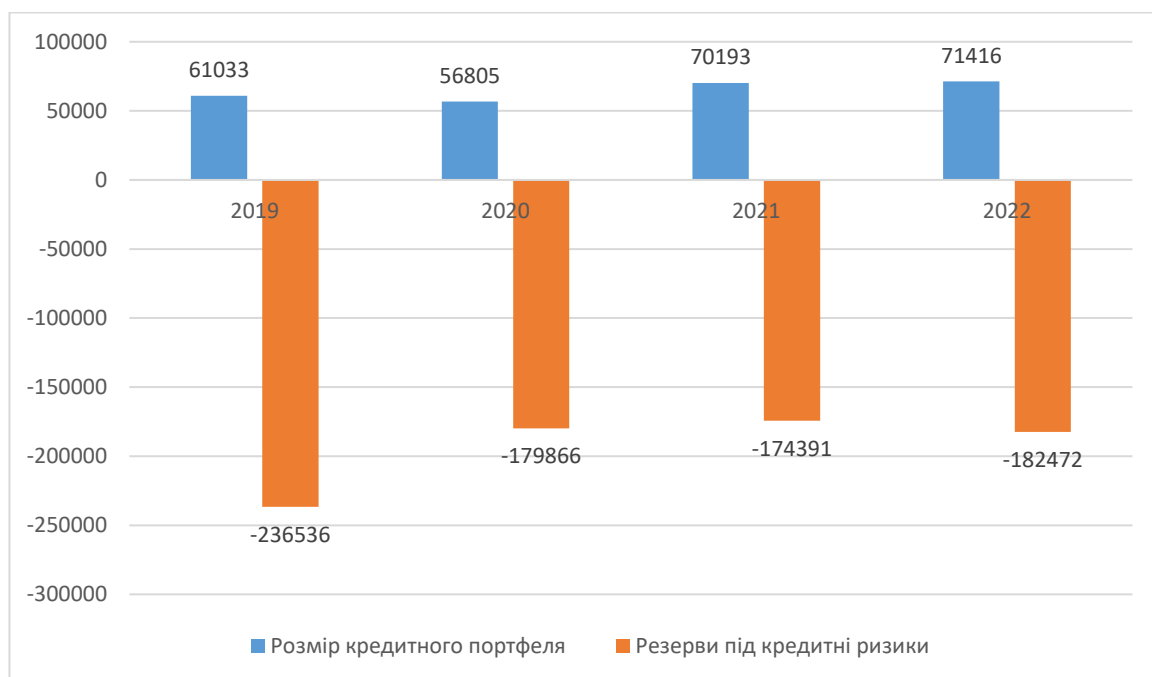

**Рис. 2.8. Динаміка розміру кредитного портфелю АТ КБ
«Приватбанк» за 2019-2022 рр., млн. грн.**

Джерело: побудовано автором на основі [24; 23]

Але резерви під кредитні ризики фактично незмінними залишаються, що у наш час насторожує, оскільки ймовірність безнадійних кредитів підвищується. Прикладом даної тенденції являється динаміка непрацюючих кредитів АТ КБ «Приватбанку». Динаміка непрацюючих кредитів представлена на рисунку 2.9.

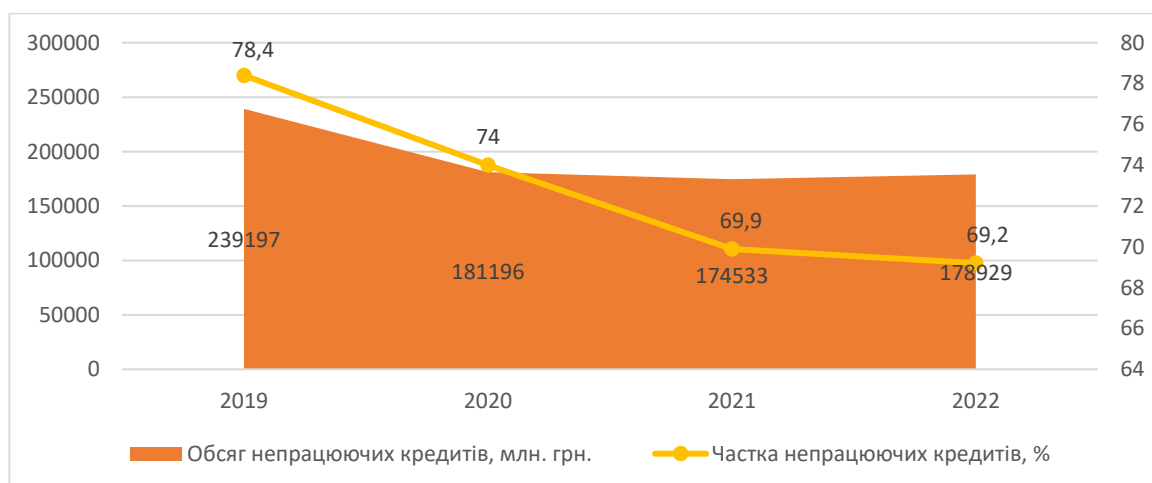

**Рис. 2.9. Динаміка обсягу непрацюючих кредитів АТ КБ
«Приватбанк» за період 2019-2022 рр.**

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Розпочинаючи із кінця 2021 року, тенденція щодо активного спадання показника переросла у помірне спадання до кінця 2022 року, коли показник частки досяг знову 66,5% та поступово продовжує зростати, що виступає дуже негативною тенденцією, враховуючи економічну кризу та військовий стан. Однак подібне зростання не безпричинне, оскільки банки України із державною часткою, включаючи АТ КБ «Приватбанк» із січня 2021 року найбільше зменшили обсяг непрацюючих кредитів до березня 2022 року, і як результат частка непрацюючих кредитів зменшилась, однак частка непрацюючих кредитів досі є тягарем «Приватбанку», оскільки близько 60 % всього банківського сектору державних банків приходить саме на досліджуваний банк. Отже, відповідно до отриманих результатів, за 2019 і 2021 роки має місце необхідність підвищення ефективного контролінгу зі сторони банку за станом кредитних виплат потенційними позичальниками і створення додаткових резервів з метою покриття можливих збитків від здійснюваної кредитної діяльності. З метою зниження ризиків керівництву АТ КБ «Приватбанк» необхідно звернути увагу на підвищення ефективності управління кредитними операціями за допомогою збільшення вартості застави, рівня страхування, проведення більш результативного процесу оцінювання кредитоспроможності потенційного позичальника. До того ж варто наголосити, що стан фінансової безпеки необхідно підвищувати, так як це було уже в 2021 році, банк подолав успішно кризу карантинних обмежень і перейшов на новий рівень довіри клієнтів. Однак 2022 рік вніс свої корективи до планів банку і розроблених ним стратегій щодо розвитку.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

3.1. Ключові напрямки удосконалення елементів та підсистем системи фінансової безпеки національного банківського сектору

Для підвищення рівня наукового супроводу щодо формування системи забезпечення ФБНБС суттєву роль повинні відіграти створювані (по можливості) в вітчизняних КБ підрозділи із проведення НДДКР (включаючи безпекове спрямування), введення до складу профільних із забезпечення фінансової безпеки структурних підрозділів спеціалістів банку, які розуміються на підготовці аналітичних матеріалів, економіко-математичних моделях та прогнозуванні, а також кризових менеджерів.

Вимоги забезпечення ФБНБС неодмінно повинні враховуватися при розробленні концептуальних та стратегічних документів в сфері економічної та соціальної політики країни.

Стратегія забезпечення ФБНБС має передбачати: підвищення ефективності та безпечності функціонування національного БС завдяки підвищенню доступності та якості банківських продуктів і послуг, створенню рівних конкурентних умов на ринку банківських послуг, кредитуванню виключно на ринковій основі, зменшенню залежності БС від фінансових ресурсів держави, широкому запровадженню банківських і інформаційних інновацій, розбудові дієвої, ефективної інфраструктури, забезпеченню фінансових стійкості і стабільності КБ за допомогою досконалого ризик-менеджменту та покращення якості кредитних портфелів.

При цьому забезпечення ресурсоутворювальної недепозитного характеру, валютної, депозитної, кредитної, боргової, розрахункової та інвестиційної безпек БС повинно здійснюватися за наступним алгоритмом (рис. 3.1).

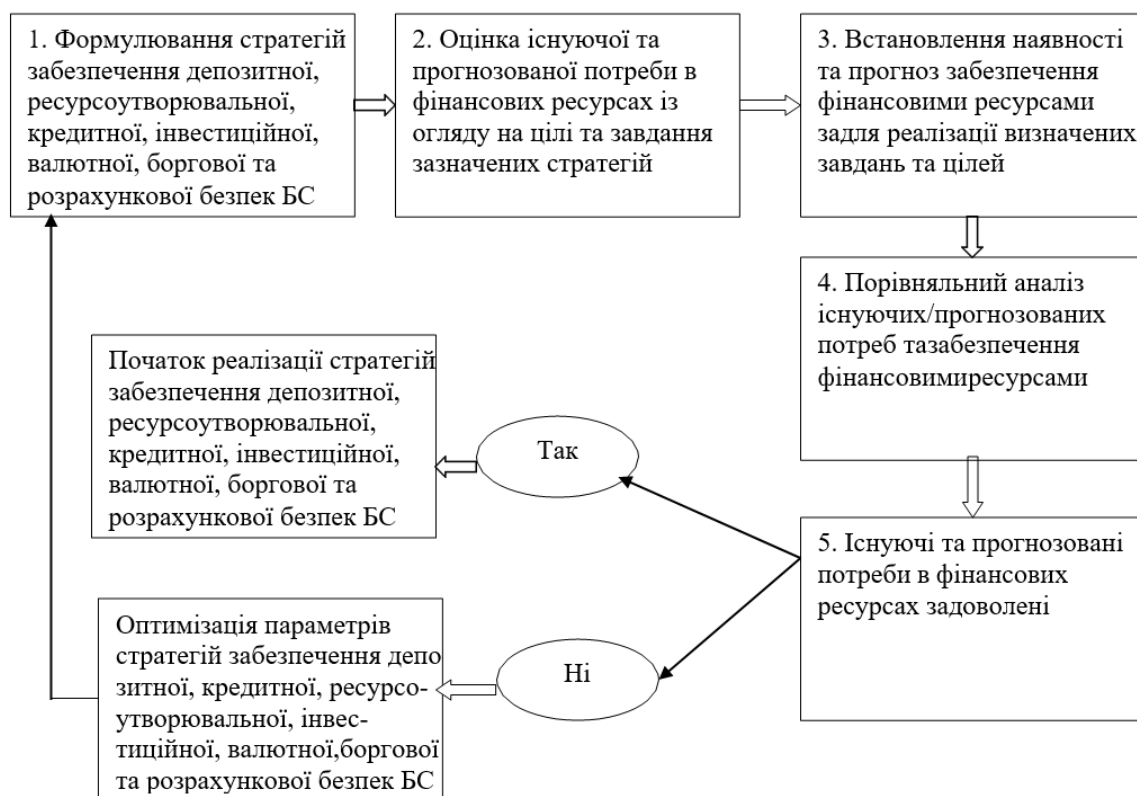

Рис. 3.1. Алгоритм формування стратегій забезпечення депозитної, ресурсоутворювальної, кредитної, інвестиційної, валютної, боргової та розрахункової безпек БС

Джерело: розробка автора

Результатом перманентного постійного стратегічного аналізу функціонування національного БС повинно бути формування реєстрів стимулюючих факторів його розвитку та наявних і потенційних класифікованих за значущістю зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовим інтересам всіх суб'єктів системи забезпечення ФБНБС, розмірам шкоди та ймовірністю їх реалізації.

Вдосконаленню управлінської підсистеми системи забезпечення ФБНБС повинно сприяти впровадження дієвих забезпечувальних механізмів.

Механізмами забезпечення ФБНБС повинні стати: мотиваційний, ринковий, організаційно-інституційний, фінансовий/економічний (рис. 3.2).

При цьому організаційно-інституційний механізм забезпечення ФБНБС, на нашу думку, має включати два рівні:

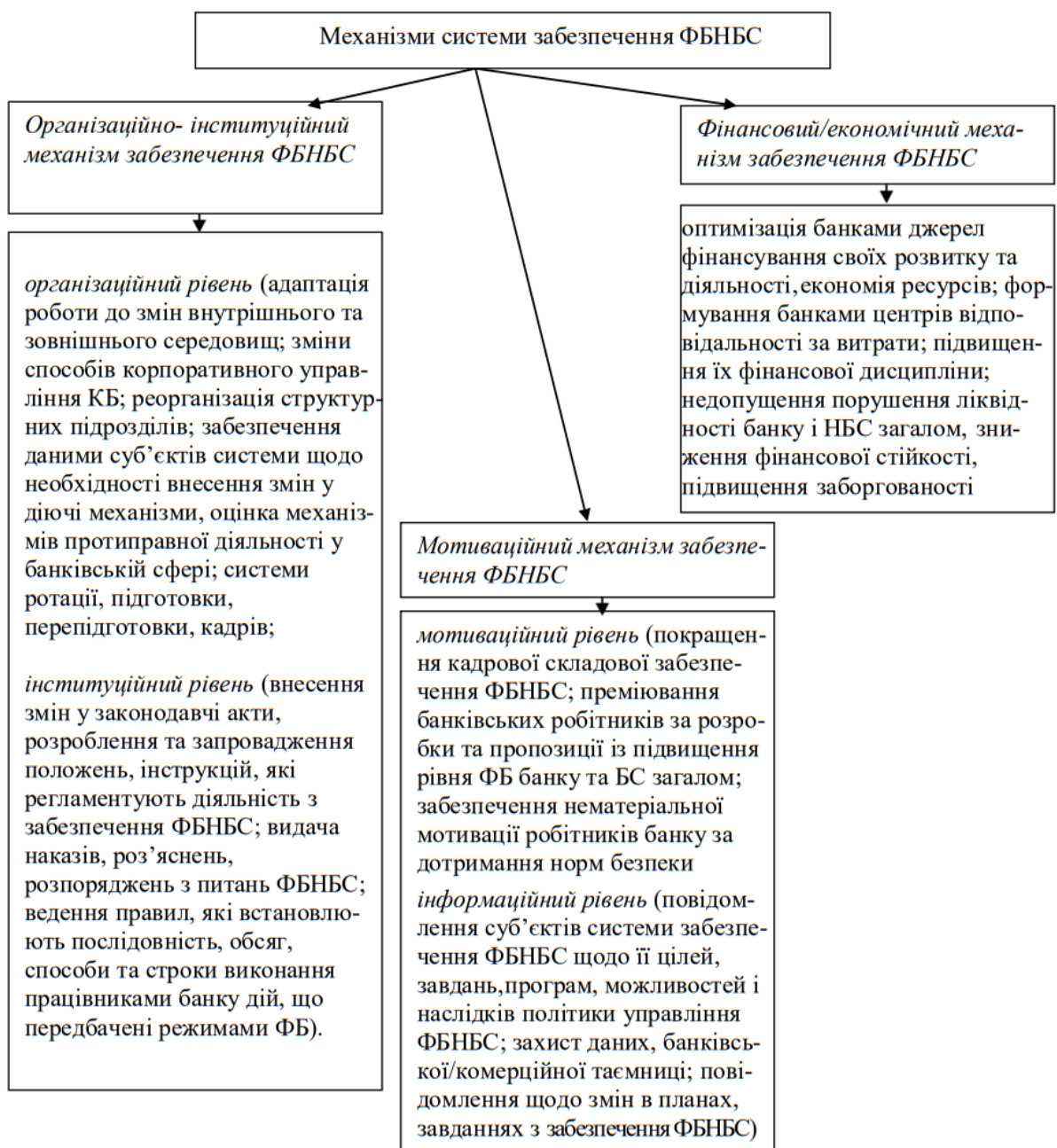

Рис. 3.2. Механізми системи забезпечення ФБНБС

Джерело: розробка автора

- організаційний: системи підготовки, перепідготовки, ротації персоналу; адаптація діяльності до змін зовнішнього і внутрішнього середовищ; реорганізація їх структурних підрозділів; зміни характеру корпоративного управління КБ;
- інституційний: ведення правил, які встановлюють послідовність, обсяг, способи та строки виконання працівниками КБ дій, що передбачені

режимами ФБ; внесення змін в нормативно-правові акти, розробка та впровадження положень, інструкцій, які регламентують діяльність з забезпечення ФБНБС; прийняття розпоряджень, роз'яснень, наказів, стандартів із питань ФБНБС.

Фінансовий/економічний механізм забезпечення ФБНБС повинен передбачати: недопущення порушення ліквідності КБ та БС загалом; оптимізацію КБ джерел фінансування свого розвитку і діяльності, економію КБ ресурсів; зменшення кредиторської та дебіторської заборгованості; підвищення фінансової стійкості; створення банками центрів відповідальності за доходи та витрати; поліпшення їх фінансової дисципліни.

Мотиваційний механізм забезпечення ФБНБС має складатися із двох рівнів: мотиваційного (преміювання банківського персоналу за розробки і пропозиції із підвищення рівня ФБКБ та ФБНБС; поліпшення кадрової складової забезпечення ФБНБС; забезпечення нематеріальної мотивації банківського персоналу за дотримання безпекових норм) та інформаційного (інформування усіх суб'єктів системи забезпечення ФБНБС про її програми, цілі, завдання, можливості та наслідки політики управління ФБНБС; інформування відносно змін в планах, завданнях з забезпечення ФБНБС; захист інформації, банківської та комерційної таємниці).

При формуванні дієвої, ефективної системи забезпечення ФБНБС важливе місце у рамках покращення методичного забезпечення такого формування повинно належати використанню його ефективних методів, що, на нашу думку, повинні включати такі (рис. 3.3).

Вкрай потрібною є і розробка та впровадження в наукові дослідження і аналітичну роботу методичних підходів щодо визначення взаємозв'язку і взаємозумовленості індикаторів ФБНБС та макроекономічних індикаторів.

Наряду з цим, вбачається доцільним застосування таких підходів щодо оцінки ризиків в сфері забезпечення ФБНБС, як векторна модель корекції регресійних залишків (Vector Error Correction model (VECM)), векторна модель

авторегресії (Value-at-Risk (VaR), імітаційне моделювання та мета-аналіз (об'єднання результатів різноманітних досліджень статистичними методами).

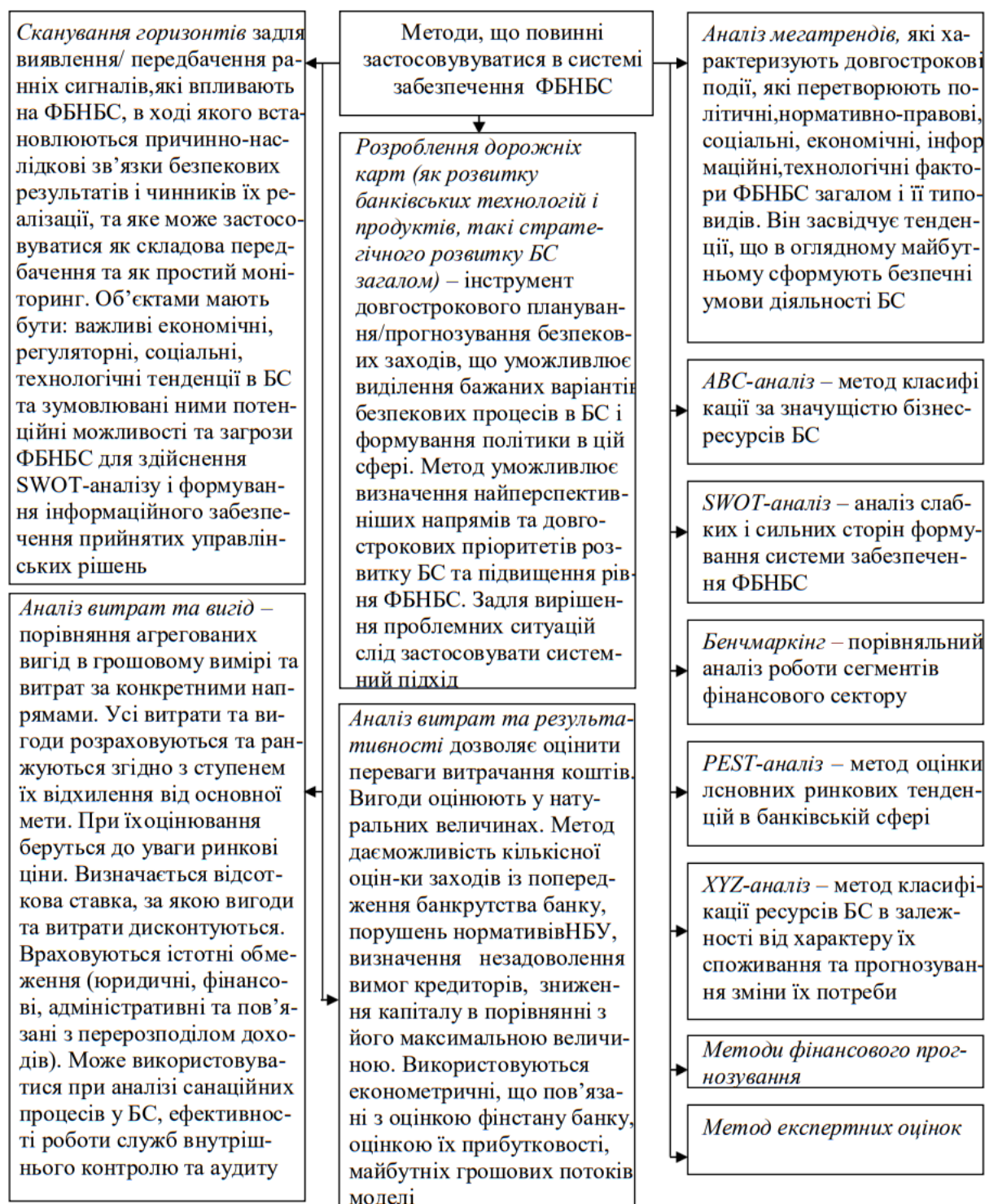

Рис. 3.3. Методи, що повинні застосовуватися в системі забезпечення ФБНБС

Джерело: розробка автора

З метою удосконалення аналітично-інформаційної підсистеми системи забезпечення ФБНБС правоохоронним органам доцільно поліпшувати аналітично- інформаційне забезпечення фінансових розслідувань, що повинно передбачати:

цілеспрямований збір, обробку та узагальнення інформації про фінансові злочини у банківській сфері із різних джерел;

врахування напрацювань комп'ютерної криміналістики (форензики) – прикладної науки про розкриття та розслідування злочинів, які пов'язані із комп'ютерною інформацією, методи одержання та дослідження доказів в формі комп'ютерної інформації і цифрових доказів, використовувані для цього технічні засоби;

підготовку та обґрунтування варіантів версій та рішень за стадіями оперативного і кримінального процесів;

формування цілісного бачення та доказової бази наступних протиправних дій: відмивання (легалізація) доходів, які одержані злочинним шляхом, фінансування тероризму та поширення зброї масового знищення; непродуктивний вплив капіталу; ухилення від оподаткування;

постійне доповнення типології злочинів, які передують легалізації (відмиванню) «брудних» грошей, за типами систем розрахунків, призначенням, організацією управління, технічним забезпеченням фінансових розрахунків (методами доступу до електронних трансакцій (пластикові картки, система «клієнт-КБ»), способами організації передачі інформації, за застосуванням різноманітних носіїв грошових коштів (цінні папери, готівка, пластикові картки);

вчасне інформування центральних органів виконавчої влади щодо проблем забезпечення ФБНБС, причин та умов, які зумовлюють фінансові злочини і засоби їх попередження та протидії загрозам ФБНБС.

Покращення підсистеми техніко-технологічного забезпечення системи забезпечення ФБНБС, на нашу думку, можливе за рахунок: підвищення

надійності усіх здійснюваних в БС технологічних процесів та забезпечення готовності БС до попередження і усунення можливих технологічних збоїв.

Вдосконалення кадрової підсистеми системи забезпечення ФБНБС полягає в підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів КБ та НБУ, ширшому застосуванні гейміфікації, тобто використанні ігор, ігрового мислення (ігрової динаміки) задля залучення аудиторії та вирішення різних завдань; підвищенні дисциплінарної відповідальності банківських працівників, зниженні ризиків їх халатних, недобросовісних та шахрайських дій.

Покращення техніко-технологічного забезпечення формування системи забезпечення ФБНБС, на нашу думку, можливе при широкому впровадженні у банківській сфері наступних технологій: цифрові і однорангові (спосіб переказу коштів від однієї особи до другої без прямого прийняття участі третьої сторони) платежі (Peer-to-peer payments); безпекові технології (Security tech), регулятивні (управління на фінансових ринках регуляторними процесами на основі сучасних інформаційних технологій) технології (Reg Tech); однорангове (форма прямого кредитування, яка включає у себе надання фізичним особам грошових коштів) кредитування (Peer-to-peer lending); BigData, прогнозне моделювання (Predictive modeling).

При формуванні дієвої, ефективної системи забезпечення ФБНБС вагоме значення має поліпшення усіх її типовидів. На наш погляд, покращенню ресурсоутворювальної недепозитного характеру безпеки БС будуть сприяти:

- на рівні держави – спільні дії Уряду та НБУ із підтримання рівноваги обсягу грошової маси та номінальної величини ВВП;

- на рівні КБ – підвищення КБ своєї захищеності від ймовірної втрати фінансових ресурсів.

На наш погляд, рівень депозитної безпеки БС має бути підвищений через: поліпшення депозитної політики КБ, вибору оптимального у конкретних умовах її типу (агресивної, консервативної, поміркованої політики);

- підвищення безпеки депозитних операцій українських КБ;

пошук НБУ, банківськими установами шляхів поліпшення якості депозитних портфелів КБ;

використання депозитних ліній; розміщення тимчасово вільних коштів вкладниками в рамках траншів із консолідованим обліком цих коштів на депозитному рахунку на різноманітних умовах (розмір депозитної ставки, порядок виплати та строки повернення вкладу, строк розміщення) в рамках одного договору;

впровадження депозитних продуктів, які розраховані на різні вікові групи вкладників та ринки, до якихось урочистих подій; структурованих депозитів, проценти за якими залежать від валютного курсу і біржових індексів;

унормування можливостей зміни КБ умов обслуговування депозиту (введення додаткових комісій, зміна депозитної ставки) у односторонньому порядку;

підвищення максимального розміру відшкодування ФГВФО депозитів, акумульованих в збанкрутілих КБ;

використання систем ризик-менеджменту КБ як гарантії їхньої ФБ.

Рівень кредитної безпеки БС необхідно підвищувати через:

створення КБ ефективної системи повідомлення позичальників щодо платежів, утворене їхнє прострочення;

здійснення НБУ цільового довгострокового рефінансування БС задля кредитування виробництва, імпортозаміщення і цільового скорочення обов'язкового резервування стосовно операцій кредитування АПК України, малого та середнього бізнесу; коригування і пом'якшення регулятором вимог щодо капіталу через коефіцієнт підтримки для банків, що кредитують малий та середній бізнес;

удосконалення КБ здійснюваної кредитної політики у відповідності до поточної ринкової ситуації, кредитування виключно перспективних та високодохідних проектів, що відповідають бізнес-моделі та стратегії КБ, що уможливить отримання ними більших доходів від їхньої кредитної діяльності, убезпечивши себе від значної кількості ризиків, що загрожують ФБКБ;

удосконалення КБ кредитного ризик-менеджменту і скорингових моделей; застосування скорингу: кредитоспроможності і заяв; запитання і колекторського; за оцінкою ймовірності шахрайства і антишахрайського; за прогнозами якості обслуговування боргу клієнтом і поведінкового;

своєчасне виявлення проблемних кредитів та розробка чітких планів стягнення заборгованості (зміна застави, графіку, інших умов кредитного договору, поступки правами вимоги за позиками, стягнення заборгованості із поручителів);

забезпечення повернення кредитів альтернативними грошовими доходами;

з'ясування захищеності БС від кредитного ризику (сума чистого прибутку БС і резервів на покриття втрат за позиками, поділена на позикові дохідні активи), співвідношення позикових активів-нетто та позикових активів-брутто і ефективності використання позикових активів (середні дохідні залишки за позиковими рахунками поділені середні залишки за сукупними позиковими рахунками);

упровадження в КБ класифікації за ступенем ризику потенційних позичальників-юридичних осіб за принципом світлофору: чорний рівень (відкриття провадження щодо банкрутства (визнання неплатоспроможності), що свідчить про високий ступінь ризику та унеможливорює прийняття рішення про укладання кредитних договорів, червоний (відсутність ліцензії), жовтий (наявність судових позовів), зелений рівень (їхня відсутність в реєстрі недобросовісних постачальників, неучасть позивачем в судочинстві).

Підвищенню рівня валютної безпеки БС сприятиме:

вдосконалення КБ практики переміщення валютної ліквідності;

вдосконалення НБУ девізної політики (купівлі-продажу іноземної валюти і здійснення валютних інтервенцій), виконання її у відповідності до стратегії валютних інтервенцій задля згладжування коливань;

дестимулювання регулятором спекулятивного попиту на валютному ринку;

протидія правопорушенням в валютній сфері;

розширення систем страхування валютних ризиків БС через зниження обсягів коротких позицій у іноземній валюті та укладення ф'ючерсних і опціонних контрактів;

ретельний аналіз НБУ перспектив впровадження в національному БС операцій із криптовалютами.

Підвищення рівня боргової безпеки БС можливе через [38, с.200-201]:

визначення боргового навантаження БС із використанням наступних показників: $EBIDTA$ / проценти до сплати; сукупний борг банківського сектору / $EBIDTA$ (Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization) – сума прибутку до вирахування витрат за процентами, сплати податків і амортизаційних відрахувань; короткостроковий борг БС / середньомісячний дохід; чистий борг БС/ $EBIDTA$; базові зобов'язання (депозити населення та нефінансових організацій у національній валюті, решта зобов'язань КБ) за виключенням неголовних джерел фондування (залучення коштів від НБУ, запозичення КБ на зовнішньому і внутрішньому сегментах грошового ринку, боргові цінні папери та депозити у іноземній валюті);

покращення боргової стійкості БС зокрема та його боргової безпеки загалом із урахуванням вдосконалення моніторингу, досвіду його запозичень, оцінки, аналізу, мінімізації ризиків внутрішніх та зовнішніх його боргових відносин на підставі запровадження дієвого ризик-менеджменту у цій сфері.

Позитивним для підвищенні рівня інвестиційної безпеки БС буде:

розвиток в національному БС інвестиційного банкінгу; запровадження моделей інвестора та професійного учасника фондового ринку;

встановлення інвестиційної місткості КБ, тобто максимального розміру інвестицій, що може бути ним освоєним при наявних умовах за максимального використання їх інвестиційного потенціалу та підвищення інвестиційної активності;

вдосконалення управління КБ портфелями цінних паперів (які утримуються до погашення, оцінюються за справедливою вартістю за

допомогою прибутку/збитку, наявні для продажу) задля створення ними резерву ліквідності та об'єктів застави з метою отримання позик;

створення у КБ систем залучення інвестицій, які пов'язані із розміщенням інформації щодо нових інвестиційних проектів та пошуку інвесторів;

забезпечення безпеки інвестицій (невразливість комерційного банку на ринку інвестиційного капіталу, стабільність доходу);

покращення інвестиційних рейтингів та інвестиційної привабливості вітчизняних КБ при прийнятних рівнях ризиків.

Рівень розрахункової безпеки БС можна підвищити шляхом: органічного поєднання діджиталізації та персоніфікації платіжних послуг, удосконалення засобів та підвищення безпеки їхнього надання; упровадження комбінованих карткових зарплатних проектів, розширення лінійки карткових продуктів, можливості здійснення Інтернет і мобільних та безконтактних платежів в торговельній мережі, компаніях, які надають послуги населенню.

Податкова безпека БС може бути підвищена через:

впровадження у БС податкового комплаєнсу – сукупності мотивів та стимулів КБ, які спонукають їх до дотримання вимог чинного національного податкового законодавства, що надасть можливість допомогти платникам уникнути найпоширеніших помилок в майбутньому, мінімізувати ризики недодержання платниками вимог податкового законодавства, максимально спростити подання звітності і сплату податків, вирішувати проблеми спільно та усувати перешкоди у забезпеченні податкової безпеки [15, с.258];

вдосконалення функціонування КБ як платників податків, податкових агентів та посередників (серед платників податків);

усунення подвійного оподаткування КБ;

надання податкових пільг КБ, які здійснюють кредитування пріоритетних сфер національного господарського комплексу, здійснюють соціально відповідальне кредитування; малим та знову створеним КБ;

вдосконалення управління податковими ризиками КБ.

На наше переконання, підвищенню рівня інфляційної безпеки БС сприятиме переміщення акценту політики досягнення цінової стабільності з забезпечення інфляційного таргету на формування інституційних умов задля посилення дієвості та ефективності процентної політики НБУ на основі вдосконалення монетарної трансмісії. З цією метою потрібно [27, с. 97-98]:

вдосконалення механізмів інтервенцій на валютному ринку задля забезпечення прогнозованості обмінного курсу;

зменшення обсягів державних запозичень в БС і застосування інструментів стимулювання кредитування, що повинно активізувати попит на рефінансування, і відновити прямий вплив облікової ставки на розміри кредитування економіки;

формування інфляційних таргетів на середньостроковий період спільно НБУ і уряду із урахуванням завдань пришвидшення економічного зростання і активізації інвестиційних процесів.

Покращення страхової підсистеми системи забезпечення ФБНБС, на нашу думку, можливе завдяки:

розробці ФГВФО інструментарію для оцінювання достатності накопичуваного страхового фонду та підходів щодо оцінки Фондом ризиків КБ-учасників Фонду;

посилення кримінального переслідування бувших власників та топ-менеджерів КБ, які визнані банкрутами;

диференціація внесків КБ до ФГВФО в залежності від рівня їхніх ризиків зокрема та БС загалом;

вдосконалення продажу, реалізації ФГВФО активів збанкрутілих КБ шляхом вдосконалення підходів до продажу (початок реалізації активів із 1-го місяця процесу ліквідації КБ, що робить можливим уникнення знецінення активів з часом та їх продаж за максимальною можливою ціною;

проведення спочатку індивідуальних торгів щодо кожного активу в кілька етапів з поступовим зменшенням ціни лоту, а далі об'єднання того, що не змогли продати окремо, у пули та виставляння їх на аукціони), збільшення показника

ефективності продажу їх майна – середнього рівня конверсії (співвідношення ціни реалізації активу та його балансової вартості);

вдосконалення самострахування КБ через створення резервних та страхових фондів за їх рахунок;

перенесення певної частини ризиків КБ на страхові компанії; розвиток страхування ризиків, які пов'язані із використанням платіжних карт, Інтернет та мобільним банкінгом, комплексного банківського страхування.

3.2. Підходи до оцінки та підвищення ефективності формування та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки національного банківського сектору

Ефективність БС та комерційних банків виступає ключовим аспектом фінансового розвитку задля пришвидшення соціально-економічного зростання в країні. При цьому синхронне досягнення фінансової стабільності БС та, зокрема, КБ і забезпечення доступності банківських послуг втілюється у забезпеченні доступності банківських послуг, досягненні фінансової стабільності та у ефекті синергії і зниженні негативного взаємовпливу серед цих параметрів функціонування та розвитку БС та, зокрема, КБ. Водночас зазначене вище в значній мірі залежить від ефективності формування та функціонування системи забезпечення ФБ НБС/КБ.

Оцінювання ефективності формування системи забезпечення ФБ НБС/КБ, на наш погляд, повинно бути комплексним та охоплювати оцінку її ефективності і результативності загалом, а також ефективності її суб'єктів, підсистем, застосовуваних механізмів забезпечення ФБ НБС/КБ, вживаних заходів зокрема.

На нашу думку, така оцінка має здійснюватися за наступною схемою (рис. 3.4).

Критеріями оцінювання ефективності системи забезпечення ФБ НБС/КБ, на нашу думку, являються:

дотримання законності та прозорості фінансових потоків;

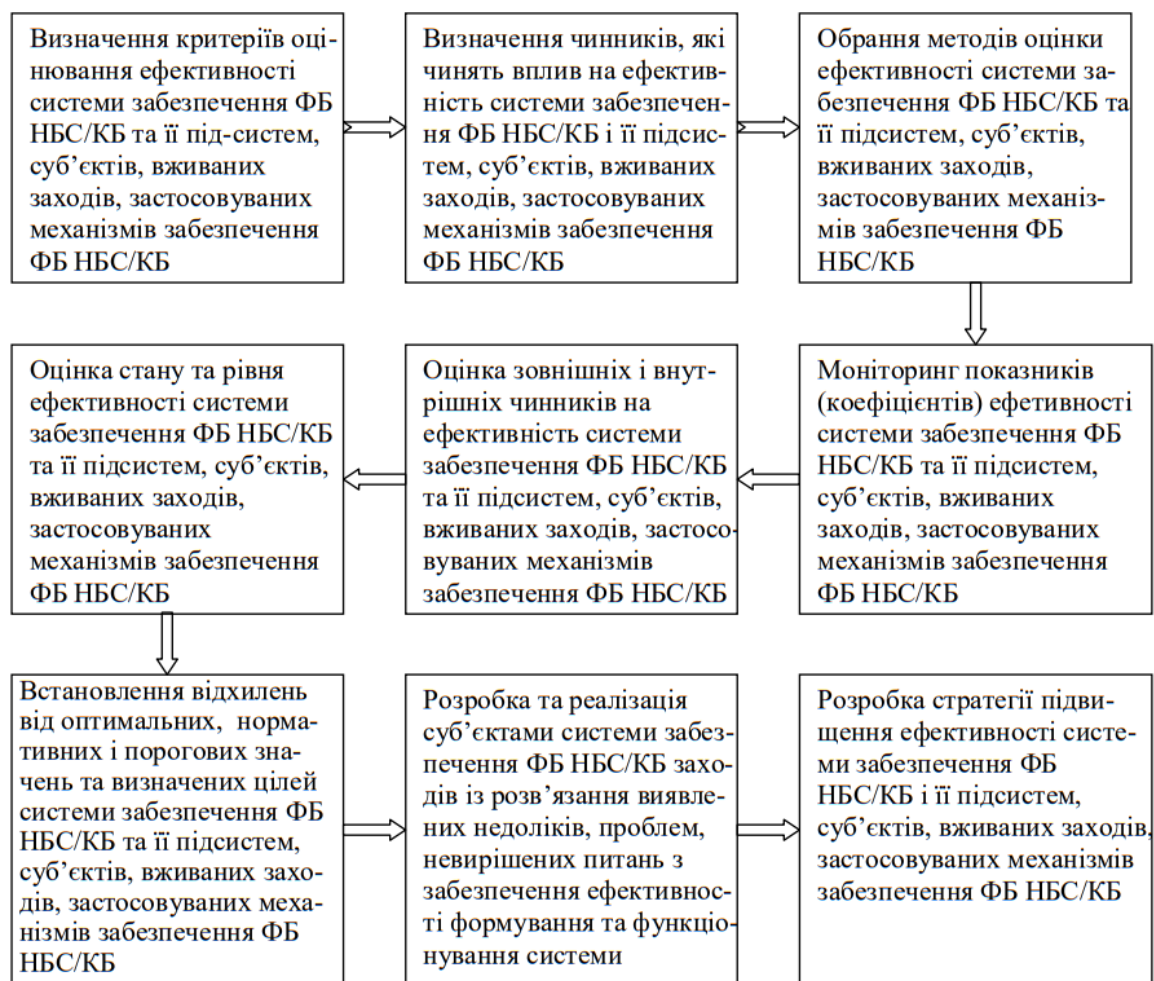

Рис. 3.4. Схема оцінки ефективності формування системи забезпечення ФБ національного БС/КБ

Джерело: розроблено автором

зміни головних фінансових показників функціонування БС/КБ за певний період;

бажаний із погляду досягнення цілей цієї системи напрямок відхилення показників ефективності від нормативів, порогових значень, норм;

захищеність на ринку вітчизняних банківських послуг фінансових інтересів економічних агентів.

З урахуванням багатогранності функціонування БС/КБ та багатоаспектності прояву ФБ БС/КБ, на нашу думку, в контексті з'ясування ефективності формування та функціонування системи забезпечення ФБ БС/КБ необхідно аналізувати: ефективність управління податками, ресурсами,

активами, контролю витрат, а також факторів, які обумовлюють її динаміку; відхилення чистого прибутку БС/КБ внаслідок зміни: акціонерного капіталу КБ та ефективності управління податками, ресурсами, активами, контролю витрат.

Управління кредитним ризиком можливо вважати ефективним за умови, якщо: проводиться адекватна оцінка профілю ризику угод і клієнтів; встановлюються ліміти на окремі операції, для галузей, регіонів, позичальників; кредитними процедурами передбачається обґрунтована оцінка банківських клієнтів; досконалим являється адміністрування кредитного портфеля та процедури із управління проблемними кредитами.

Окрім того, предметом аналізу повинна бути ефективність логістики у БС/КБ (складу і якості послуг, які супроводжують реалізацію банківських продуктів та послуг).

Задля безпосередньої оцінки ефективності логістики доцільно здійснювати аналіз показників, які характеризують кількісний та якісний аспекти реалізації ризику партнерства, а саме: середня тривалість відносин клієнтів із КБ та середня тривалість «життєдіяльності» банківських рахунків; кількість відкритих рахунків у КБ за аналізований період, зміна загальної їх кількості, працюючих та непрацюючих рахунків, а також динаміки їх співвідношення; динаміка оборотів за банківськими рахунками до базового періоду та зміни середнього обсягу оборотів на 1 працюючий рахунок.

Важливою також являється оцінка ефективності використання для забезпечення ФБ НБС/КБ аутсорсингу (послуги агентів з залучення клієнтів на обслуговування КБ, колекторських агентств, із утримання приміщень, маркетингових досліджень, ІТ супроводу, управління об'єктами застави під кредити, транспортні послуги, набору персоналу).

Досягнення ФБ БС/КБ не є можливим без її ефективного фінансового забезпечення. Показниками ефективності фінансового забезпечення додержання ФББС повинні бути: частка інвестицій у основний капітал БС/КБ в загальному обсязі інвестицій в Україні, відношення витрат на забезпечення ФБ БС/КБ до

ВВП, частка витрат бюджету держави на забезпечення ФБ БС/КБ, частка збиткових КБ (для БС загалом), рівень рентабельності БС/КБ.

На основі показників оцінки фінансового забезпечення додержання ФБ БС/КБ доцільно визначити інтервали значень, при яких реалізація заходів в цій сфері характеризується: низьким, середнім і високим рівнями ефективності.

Оцінювання ефективності формування системи забезпечення ФБ БС/КБ, на нашу думку, повинна включати встановлення ступеня наближення фактичних показників до порогових значень та коридорів індикаторів ФБ БС/КБ (табл. 3.1), динаміки фактичних значень, відмінностей даної оцінки в порівнянні із іншими сегментами фінансової системи України.

Таблиця 3.1

Встановлення ступеня наближення фактичних значень показників до порогових та коридорів індикаторів ФБ БС/КБ

Ступінь наближення фактичних значень показників до порогових рівня індикаторів ФБ БС/КБ	Оцінка статус-кво у даній сфері
Фактичні значення показників перебувають в діапазоні порогових, проте близькі до його меж	Оцінка «відмінно» – рух показників до найбільш прийнятного значення: від меж до центру коридору
Фактичні значення показників перебувають в межах рекомендованих, аналіз динаміки вказує на їх стійкість	При розміщенні фактичних значень в середині коридору – відмінна оцінка, а при наближенні до однієї із меж коридору – оцінка «добре»
Фактичні значення показників перебувають в межах рекомендованих, але аналіз динаміки вказує на їх погіршення	Рух показників до меж коридору від його середини – оцінка «добре»
Фактичні значення показників перебувають за межами рекомендованих, але має місце тенденція до їх поліпшення	Враховуючи параметри відхилень фактичних показників в порівнянні із пороговими значеннями та темпи їх зміни – оцінки як «добре» так й «задовільно»
Фактичні значення показників перебувають поза межами рекомендованого коридором діапазону їх значень	Оцінка здійснюється в залежності від параметрів відхилень від порогових значень – оцінки «незадовільно» або «задовільно»
Фактичні значення показників перебувають поза межами порогових значень та погіршуються	Оцінка «незадовільно»

Джерело: розроблено автором

В свою чергу відхилення фактичних значень від порогових характеризують ступінь загроз ФБ БС/КБ та черговість їх усунення і мінімізації, а також черговість заходів реагування.

Враховуючи значущість обґрунтованого формування переліку індикаторів ФБ БС/КБ для її забезпечення, на нашу думку, доцільно з цією метою, крім загальноновживаних, використовувати наступні:

насиченість банківськими послугами, що вказує на ресурсотворювальну недепозитного характеру, інвестиційну, депозитну, кредитну безпеки, безпеку доходів та витрат БС/КБ та ФБ БС/КБ;

здатність БС функціонувати в режимі розширеного відтворення; демографічний стан українського населення (скорочення чисельності, зростання кількості офіційних та нелегальних мігрантів, зростання навантаження на працюючих, збільшення кількості пенсіонерів, зниження якості життя населення) задля оцінки ресурсотворювальної недепозитного характеру, валютної, депозитної безпеки БС/КБ, безпеки його доходів та витрат;

забезпечення: узгодженості цілей та завдань системи забезпечення ФБ БС/КБ та планування функціонування БС/КБ; постійної захищеності КБ від ризиків та загроз, вжиття превентивних заходів; відповідності стандартів здійснення операцій в ньому нормативно-правовим актам; збалансованості інтересів засновників, співробітників, топ-менеджменту КБ, НБУ, що сприятиме додержанню належного рівня ФБ БС/КБ і її окремих типовидів;

рівень концентрації власності в БС/КБ;

межа безпеки (запас фінансової міцності) та коефіцієнт безпеки, які характеризують абсолютну та відносну величину запасу доходів БС/КБ відносно розміру точки його беззбитковості;

рівновага БС – співвідношення дохідності та рентабельності (у всіх її проявах, що відображає ефективність використання наявних ресурсів), ліквідності та ризиків;

ступінь участі КБ у капіталі суб'єктів господарювання реального сектору економіки України;

джерела формування прибутку – безпеки доходів та витрат;

стабільність і прозорість фінансових потоків та розрахунково-платіжних (загальний розмір неплатежів) операцій в БС/КБ – депозитної, кредитної, валютної, розрахункової безпеки, безпеки доходів та витрат БС/КБ;

підвищення відсоткових ставок – інфляційної, депозитної, кредитної, інвестиційної безпеки, безпеки доходів та витрат БС/КБ;

банківська маржа від кредитно-депозитних операцій – депозитної, ресурсоутворювальної недепозитного характеру, кредитної безпеки, безпеки доходів та витрат;

обсяг та швидкість обігу грошової маси – ресурсоутворювальної недепозитного характеру безпеки БС;

рівень імобілізації активів (витрати на споруди, обладнання, будівлі, придбання нерухомості) – безпеки доходів та витрат;

інвестиційні та позабалансові операції – інвестиційної безпеки, безпеки доходів та витрат;

зниження інвестиційної привабливості цільових програм держави – кредитної та інвестиційної безпеки БС/КБ;

кількість випадків та спроб несанкціонованих переказів грошових коштів – розрахункової, валютної безпеки БС/КБ;

зміна курсу гривні до американського долара, євро і волатильність біржових індексів; непродуктивний відтік фінансового капіталу за межі України – валютної, ресурсоутворювальної недепозитного характеру безпеки БС/КБ;

обсяги фінансування наукомістких, цифрових технологій, людського капіталу БС/КБ, інвестиційна активність – ФБ БС/КБ загалом та її окремих типів;

збільшення чи скорочення розмірів власних коштів (капіталу) КБ, стабільної частки депозитів їх клієнтів, доходів та витрат;

фінансовий результат злиттів та поглинань в БС/КБ, що є свідченням безпеки його доходів та витрат;

кількість КБ, які приведені у стабільний фінансовий стан та кількість санованих (із урахуванням часу початку санації та накреслених строків вжиття відповідних заходів, розмірів витрачених на санацію коштів);

наявність досвіду урахування негативних чинників в ризиковому та нестабільному середовищі функціонування БС/КБ;

фінансова стійкість та розвиток БС/КБ;

стан виявлення та оцінка ступеня впливу на ФБ БС/КБ внутрішніх та зовнішніх загроз їй;

розроблення (його відсутність) можливих сценаріїв поведінки КБ та прогнозування (його відсутність) параметрів фінансового стану та профілю ризиків КБ;

послідовне чи непослідовне здійснення структурних перетворень в БС/КБ – ФБ БС/КБ загалом і її окремі типовиди;

рівень готовності працівників КБ до прийняття ризиків, які адекватні їхньому капіталу, хеджування чи уникнення чи обмеження ризиків, вжиття заходів превентивного характеру із попередження та зниження ризиків, підвищення рівня ФБКБ та ФББС загалом;

розроблення (його відсутність) програм попередження та поширення інформації про можливі ризики чи загрози для контактної аудиторії, від якої залежить майбутнє КБ, його клієнтів та контрагентів;

порушення пропорцій та зв'язків між різноманітними компонентами системи забезпечення ФБ БС/КБ;

проведення у БС/КБ дієвої антикорупційної політики.

При оцінці рівня ФБ БС/КБ доцільно застосовувати також диференціальний індекс відхилення індикаторів за такою формулою [42, с.31]:

$$D_i = | P - I_f | / P, \quad (3.1)$$

де D_i – диференціальний індекс відхилення;

I_f – фактичне значення індикатора;

P – порогове значення індикатора.

Диференціальний індекс відхилення охарактеризовує індивідуальний індикатор фінансової безпеки, величину його відхилення від порогового та імовірність виникнення виклику, небезпеки або загрози.

Базисом для кількісної оцінки ролі окремо взятих індикаторів в динаміці змін узагальнюючих показників, на нашу думку, найбільш доцільно застосовувати інтегральний індекс відхилення, який встановлює середнє значення суми диференціальних індексів відхилення [42, с. 32]:

$$D_{in} = \frac{\sum_{i=1}^n D_i}{N}, \quad (3.2)$$

де D_{in} – інтегральний індекс відхилення;

N – кількість індикаторів в дослідженні;

D_i – i -тий диференціальний індекс відхилення за окремим індикатором.

З метою формування дієвої системи забезпечення ФБ БС/КБ потрібне офіційне затвердження Національним банком України порогових значень (відхилення від середнього значення за період, мінімально допустимих, максимально допустимих) її індикаторів.

Задля підвищення ефективності оцінки рівня ФБ БС/КБ доцільно використовувати синтез ресурсно-функціонального, індикативного, ризик-орієнтованого, скорингового і пруденційного підходів та висновків рейтингових і консалтингових агентств (рис. 3.5).

Ефективність системи забезпечення ФБ БС/КБ можна підвищити шляхом реалізації в Україні Національної стратегії фінансової інклюзії, яка ініційована Міжнародною фінансовою корпорацією і НБУ, що сприятиме зростанню кількості рахунків домогосподарств в КБ, заощадженню ними коштів, використанню банківських платіжних карток для безготівкових платежів;

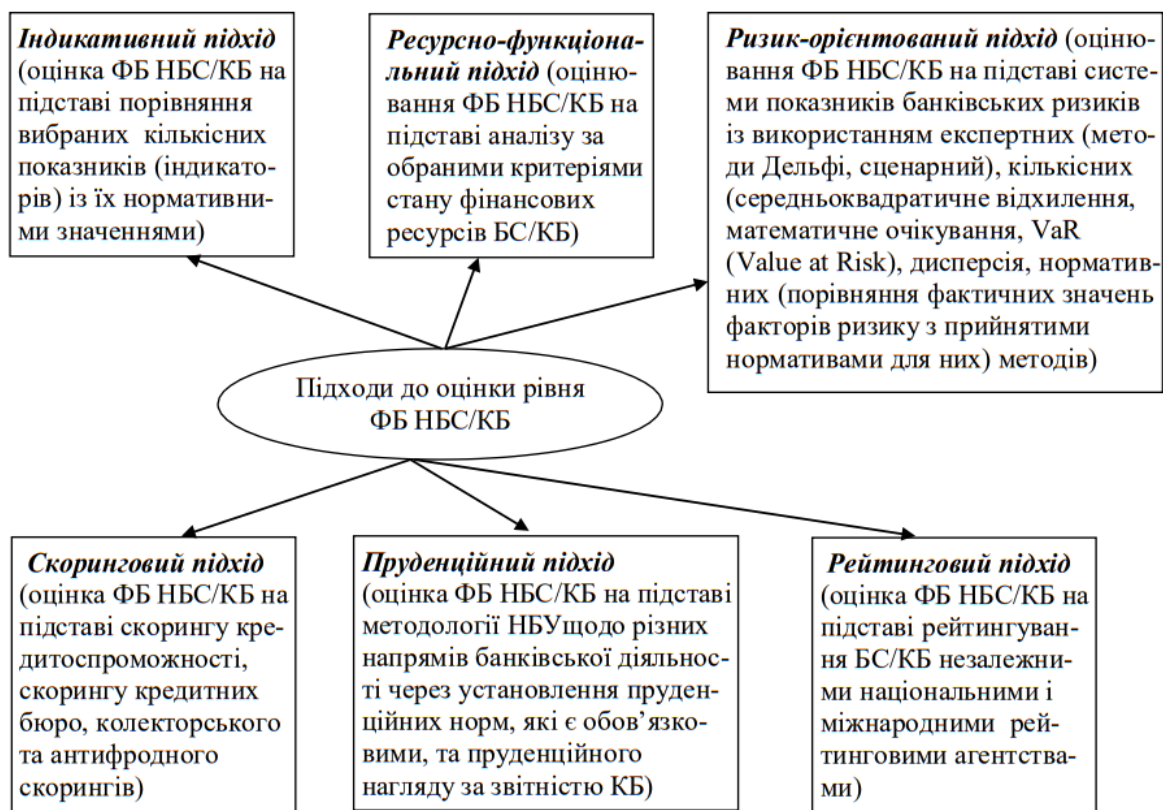

Рис. 3.5. Підходи до оцінки рівня ФБ БС/КБ

Джерело: розроблено автором

можливості одержання послуг клієнтами КБ у режимі «єдиного вікна» через платформу маркетплейс для фінансових послуг та реєстрації фінансових угод; можливості онлайн-переказів в режимі реального часу через платформу миттєвих платежів; надання банківських послуг дистанційно через єдину систему ідентифікації та аутентифікації і єдину біометричну систему.

Доцільною також є розробка механізму формування та реалізації ефективної системи інтелектуалізації діяльності органів фінансових розслідувань як інструменту забезпечення ФБ БС/КБ.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснене поглиблення та вдосконалення теоретико-методичних основ щодо формування системи забезпечення ФБ національного БС і КБ зокрема, а також в розробленні практичних пропозицій щодо вдосконалення елементів і підсистем системи ФБ національного БС та КБ. Відповідно до одержаних результатів здійсненого дослідження, сформульовано наступні висновки:

1. ФББС є синтетичною категорією, яка: при достатньому рівні завдяки нівелюванню, запобіганню, мінімізації, викликам, загрозам та ризикам забезпечує додержання національних, державних, корпоративних та особистісних фінансових інтересів, впливає безпосередньо на ефективність функціонування КБ, їхніх контрагентів і клієнтів; зумовлюється ліквідністю, фінансовою автономією, платоспроможністю БС, його фінансовими стійкістю і стабільністю, ефективністю, надійністю, інвестиційною привабливістю; виступає інструментом забезпечення при безперервній просторово-часовій адаптації КБ трансформації капіталу БС в кредити клієнтам, прямі та портфельні інвестиції; позначається станом БС/КБ, при якому амплітуда зміни його властивостей не вище і не нижче порогових значень індикаторів; позначається станом фінансових відносин, який робить можливим розширене відтворення, нарощування фінансового потенціалу БС/КБ, поступальне зростання галузей економіки; виступає результатом забезпечення збалансованості фінансових потоків і критерієм, який характеризує фінансові стійкість і стабільність БС/КБ.

2. Комплексна оцінка рівня ФБ БС/КБ повинна містити: якісний моніторинг рівня ФБ БС/КБ і її складових; оцінку динаміки індикаторів ФБ БС/КБ за кілька років і відхилення від середнього значення за аналізований період; індикативну оцінку рівня ФБ БС/КБ і її складових та обґрунтування порогових значень визначених індикаторів; проведення компаративного аналізу рівнів ФБ БС/КБ і її складових у порівнянні із зарубіжними країнами; оцінку фінансових стійкості, надійності, стабільності, гнучкості, доступності БС/КБ;

рейтингові оцінки фінансового стану БС/КБ; бальну оцінку ФБ БС/КБ; оцінку ризик-апетиту БС/КБ та реакцій БС/КБ на стресори з застосуванням методології когнітивного моделювання та моделювання поведінки БС/КБ; оцінку внеску БС/КБ в забезпечення ФБ держави.

3. Дослідження формування системи забезпечення ФБ БС/КБ логічно не завершене, недосконалим являється чинне законодавство із питань забезпечення фінансової безпеки економічних агентів всіх рівнів. Відсутні належні орієнтири у програмних документах в сфері національної та ЕБ. Державою в неповній мірі враховуються важливість забезпечення ФБ БС/КБ. Не сформульовані належним чином, а значить, не вирішуються завдання із забезпечення ресурсоутворювальної недепозитного характеру, валютної, депозитної, кредитної, боргової, майнової, цінової, інвестиційної, податкової, розрахункової, інфляційної безпек БС/КБ, безпеки його доходів та витрат та ФБ БС/КБ загалом.

4. В Україні система управління ФБ БС/КБ відсутня. Заходи НБУ, саморегулювальних організацій та КБ із забезпечення ресурсоутворювальної недепозитного характеру, валютної, депозитної, кредитної, боргової, майнової, цінової, інвестиційної, податкової, розрахункової, інфляційної безпек БС/КБ, безпеки його доходів та витрат БС/КБ розрізнені, не скоординовані. Регуляторна політика і регуляторна підсистема системи забезпечення ФБ БС спричиняє низку проблем в забезпеченні належного рівня ФБ БС/КБ, оскільки спроби досягнення фінансової стійкості БС/КБ суто у рамках банківського регулювання позбавлені сенсу. Є невирішеними питаннями методичного блоку системи забезпечення ФБ БС/КБ такі: відсутність єдиного переліку методів та інструментів забезпечення ФБ БС/КБ, розмежування методів антикризового і звичайного управління, незавершеність методичних підходів до визначення і оцінки системного ризику БС/КБ і системної банківської кризи; необхідної кількості методичних рекомендацій із прогнозування та протидії негативному впливу на фінансовий стан КБ та БС завдяки системі забезпечення ФБ БС/КБ. До негативних чинників

ФБ БС/КБ слід віднести в Україні ряд проблем діяльності ФГВФО як самого важливого елемента страхової підсистеми системи забезпечення ФБ БС/КБ.

5. Проаналізовано вплив чинників на фінансову безпеку банків, які здійснювали негативний вплив на протязі останніх п'яти років і визначено ключовими карантинні обмеження і військовий стан, що призвели до економічної кризи, яка простежується в динаміці чистих кредитів фізичним особам в гривні, зростанні частки NPL протягом 2022 року. Здійснений аналіз діяльності і рівня забезпечення фінансової безпеки АТ КБ «Приватбанк», в результаті якого банк охарактеризований як фінансово стійкий до кризових явищ, чинники впливу розглянуті на прикладі вітчизняних банків теж здійснювали суттєвий вплив на показники фінансової безпеки досліджуваного банку, оскільки в 2022 році показник загального розміру грошових коштів АТ КБ «Приватбанк» зменшився суттєво внаслідок війни в країні, а саме на 4727,9 млн. грн; вагомі зміни в 2022 році простежувались в кількості кредитів фізичних осіб, які зменшились на 3,9%.

6. Забезпечення ресурсоутворювальної недепозитного характеру, депозитної, кредитної, валютної, інвестиційної і розрахункової безпек БС/КБ повинно здійснюватися за наступним алгоритмом: а) формування стратегій їхнього забезпечення; б) оцінювання наявної та прогнозованої потреби в фінансових ресурсах з огляду на цілі та завдання зазначених стратегій; в) визначення наявності та прогноз забезпеченості фінансовими ресурсами задля реалізації визначених цілей та завдань; г) порівняльний аналіз наявних і прогнозованих потреб та забезпеченості фінансовими ресурсами; д) в разі задоволення наявних та прогнозованих потреб в фінансових ресурсах – започаткування реалізації даних стратегій; в разі незадоволення – оптимізація параметрів даних стратегій.

7. Комплексна оцінка ефективності формування та функціонування системи забезпечення ФБ БС/КБ включає оцінку: а) ефективності фінансового убезпечення самого БС/КБ, б) ефективності захисту національних інтересів та задоволення суспільних потреб, запобігання банківським і фінансовим кризам,

в) забезпечення ФБ клієнтів і контрагентів КБ шляхом аудиту цієї системи, кількісної оцінки її рівня на підставі з'ясування системи відповідних індикаторів і їхніх порогових значень, оцінці її результативності та ефективності загалом, ефективності її підсистем, суб'єктів, вживаних заходів. застосовуваних механізмів забезпечення ФБ БС/КБ. Система забезпечення ФБ БС/КБ являється ефективною, якщо: забезпечує стабільний фінансовий стан БС/КБ; відповідає вимогам національної безпеки та ФБ держави; за наявних умов функціонування БС/КБ цілком та своєчасно досягає визначених цілей та виконує поставлені завдання; є динамічно гомеостазною і саморегулювальною; забезпечує функціонування БС/КБ від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, сприяє максимально ефективному управлінню ризиками і фінансовими потоками і підвищенню ефективності реалізації стратегії розвитку; дозволяє підвищити ринкову вартість КБ; мотивує створення подушки ФБКБ та ФББС, достатності їхніх активів та резервів; стимулює підвищення доходів і прибутків та рентабельності БС/КБ; витрати на її формування та функціонування не перевищують позитивний ефект від її використання. Ефективність вирішення завдань фінансового забезпечення БС/КБ повинна досягатися на основі визначення рубежів і зон безпеки із одночасним виявленням загроз за кожним конкретним рубежем і зоною, що зробить можливим вибір найбільш прийнятних засобів і способів забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківський нагляд. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/about#section-1>.
2. Барановський О. Безпека банківської сфери. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 6. С.40-47.
3. Барановський О. І. Загрози фінансовій безпеці фондового ринку. *Фінанси України*. 2016. № 3. С.15-33.
4. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 2. Безпека фінансових інститутів. К.: УБС НБУ, 2014. 716 с.
5. Бригінець О. О. Правове забезпечення фінансової безпеки України: дис. ... докт. юрид. наук, спец.: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 460 с.
6. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит. Тернопіль, 2018. 529 с.
7. Вовченко Р. С. Фінансова безпека банківського сектору економіки України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. К., 2016. 237 с.
8. Вовченко Р. С. Чинники і загрози фінансовій безпеці банківського сектору національної економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 1. С.75-83.
9. Гаврилко П. П., Гаврилко Г. П., Гуштан Т. В. Фінансова безпека банківської системи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 11. С.15-20.
10. Добринь С. В. Аналіз впливу факторів фінансової безпеки на фінансову стійкість банків. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2010_29_22.///
11. Дубровін О. В. Забезпечення фінансової безпеки у банківському секторі: дис... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2020. 262 с.

12. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
13. Звіт про фінансову стабільність за 2022 рік. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H1.pdf?v=4.
14. Кириченко О. А., Кудрицький В. Д. Вплив зовнішніх боргів на економічну безпеку українських банків. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. С.160-169.
15. Коломієць П. В. Погляди науковців стосовно комплаєнсу як елементу податкової безпеки України. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Частина 2. С.258- 263.
16. Кривошеєв К. О. Адміністративно-правові засади діяльності єдиного правоохоронного органу, що забезпечує фінансову безпеку України: дис... д- ра філософії: спец. 081. Суми, 2021. 233 с.
17. Крупка І. М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2012. № 6. С.168-175.
18. Ксьондз С. М. Управління фінансовою безпекою банків України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3, Т.3. С.120-124.
19. Лисицина Т. М. Экономическая и финансовая безопасность банковской системы. *Экономика и статистика*. 2017. № 5. С. 76-80.
20. Матеріали інформаційного сайту Мінфін: URL: https://minfin.com.ua/ua/deposits/bank_privatbank/
21. Нечипоренко А. В., Хмара Л. С. Тенденції розвитку структурних складових фінансової безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С.296-302.
22. Ніколаєнко Ю. В. Фінансова безпека у забезпеченні стабільності функціонування банківського сектору: дис... докт. екон. наук: 08.00.08. Чернігів, 2017. 423 с.
23. Офіційний сайт АТ КБ «Приватбанк». URL: <http://privatbank.ua/>

24. Офіційний сайт НБУ. URL: <http://www.bank.gov.ua>
25. Підхомний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит. Львів, 2015. 455 с.
26. Пріхно І. М. Оцінка рівня фінансової безпеки банківської системи як складової національної економіки України. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С.99-107.
27. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України : аналіт. доп. / [Шемаєва Л. Г., Жаліло Я. А., Юрків Н. Я. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2021. 104 с.
28. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Поточна редакція від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/conv#n9>.
29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
30. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року». Указ Президента України №347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.
31. Рівень непрацюючих кредитів (NPL). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>.
32. Санина Л.В., Чепинога О. А., Ржепка Э. А., Палкин О.Ю. Деструктивная социальная инженерия как угроза экономической безопасности: масштабы явления и меры предотвращения. *Baikal Research Journal*. 2021. Т.12, №2.
33. Сидоренко В. А. Кредитний процес у комерційних банках України: дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. К., 2010. 214 с.

34. Ситник Р.Д., Туріщева М.Б. Фактори, що визначають фінансову безпеку банку.: Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс (2022): № 57. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/15693/1/403-1355-PB%282%29.pdf#page=58>.

35. Славкіна М. А. Економічна безпека банківського сектору національної економіки України: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Запоріжжя, 2019. 218 с.

36. Славкіна М. А., Покатаєва О. В. Оцінювання системного ризику як інструмент забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 23. Ч. 1. С. 157-161.

37. Славкіна М. А. Систематизація показників та методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 20. С. 270–279.

38. Соловаров А. В. Боргова безпека банківського сектору економіки України: дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. К., 2019. 203 с.

39. Соловійов В.І. Сучасний стан банківської безпеки України. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 4. С. 79-82.

40. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «синергія розвитку банків та індустріалізації економіки». К., 2016. 93 с.

41. Сусіденко О. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 128 с.

42. Сушкова І. А. Аналіз та оцінка фінансової безпеки в умовах глобалізації. Проблеми економічної безпеки: глобальні та регіональні аспекти: монографія. Ч.: ЮУрГУ, 2018. 365 с.

43. Толстошеева А. В. Забезпечення безпеки кредитної діяльності банків: дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. К., 2015. 305 с.

44. Халіна О. В. Ключові аспекти забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С.263-268.
45. Шиян Д. В. Організаційно-методичні аспекти формування механізму фінансової безпеки банківської системи. *Фінансовий простір*. 2014. № 2. С.158-163.
46. Iwanicz-Drozdowska M. Bezpieczeństwo rynku usług finansowych. Perspektywa Unii Europejskiej. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, 2008. 219 s.
47. Teresienė, D., Keliuotytė-Staniulėnienė, G., & Kanapickienė, R. (2021). Sustainable economic growth support through credit transmission channel and financial stability: in the context of the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 13(5), 2692. available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/5/2692>

